

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Hodina nula na Volarsku a pochod smrti

Bakalářská práce

Vypracovala: Nikola Frejková

Vedoucí práce: PhDr. Vojtěch Kyncl, Ph.D.

Praha 2017

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Nikola Frejková

Poděkování

Děkuji vedoucímu své práce PhDr. Vojtěchu Kynclovi, Ph.D. za odborné vedení práce a cenné připomínky a rady.

Mé obrovské poděkování patří také paní Jaroslavě Krejsové, která mi vždy velice ochotně poskytla cenné informace, rady a také materiály ze svého soukromého archivu.

Ráda bych také poděkovala své rodině, která se mnou měla trpělivost a byla mi vždy oporou.

Obsah

1	ÚVOD	5
2	VOLARY	7
2.1	Historie od založení do 2. světové války.....	7
2.2	Volary v hodině nula, konec války	9
3	POCHOD SMRTI	12
3.1	Co byly pochody smrti?	12
3.2	Pochod smrti Schlesiersee – Grünberg – Helmbrechts -Volary.....	17
3.2.1	První trasa Schlesiersee – Grünberg.....	18
3.2.2	Druhá trasa Grünberg – Helmbrechts	18
3.2.3	Třetí trasa Helmbrechts – Volary.....	20
3.2.4	Konec strastiplné pouti.....	24
3.2.5	Pohřeb obětí Helmbrechtského pochodu smrti	25
3.3	Výpovědi účastnic pochodu smrti	27
3.3.1	Sala Wolfová	28
3.3.2	Halina Tenglerová.....	29
3.4	Dozorci pochodu smrti	34
4	VOLARY NEZAPOMÍNÁJÍ – UCTĚNÍ PAMÁTKY OBĚTÍ POCHODU SMRTI A KONCE VÁLKY	39
4.1	Hřbitov obětí Pochodu smrti	39
4.2	Každoroční pietní akt.....	40
4.3	Expozice Pochodu smrti ve Volarském muzeu	41
4.4	Park přátelství.....	41
4.5	KreBul	41
4.6	MILITARY DEATH MARCH	42
5	ZÁVĚR	44
6	ZDROJE.....	46
7	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	48
7.1	Seznam obrazových příloh	48
7.2	Obrazové přílohy	49

1 ÚVOD

Moje práce si klade za cíl na základě historických pramenů a publikací nastínit situaci konce II. světové války v malém šumavském městě Volary, které, stejně jako zbytek Šumavy, spadaly pod Sudety a byly na základě mnichovské dohody z roku 1938 zabrány Třetí říší. Cílem této práce je zjistit, jaká situace byla na Volarsku v „hodině nula“, v období konce války, kdy končí její dlouholeté útrapy a utlačování ze strany nacistického Německa.

S událostmi konce druhé světové války na Volarsku je pevně spjat konec jednoho z mnoha tzv. pochodů smrti, které procházely v posledních měsících války křížem krážem celým územím, které ještě bylo ovládáno nacistickým Německem. Jeden z těchto strastiplných pochodů došel doslova v předvečer konce války i do Volar, kde skončilo utrpení mnoha žen, které byly nuceny se tohoto pochodu zúčastnit.

Literatury, která by se přímo věnovala pochodům smrti, u nás není mnoho. Jednou ze zajímavých prací je kniha z roku 1965 „*Pochody smrti*“ od Ireny Malé a Ludmily Kubátové. Jedná se o první publikaci, ve které jsou shromážděny informace o pochodech smrti. V úvodní části knihy jsou popsány trasy a okolnosti pochodů smrti, které vyšly z větších koncentračních táborů, ve zbylé části knihy jsou pak publikována vybraná hlášení z velitelství různých stanic SNB, k některým jsou připojeny i výpovědi železničních zaměstnanců, kteří transporty na vlastní oči viděli. Zajímavou publikací je kniha „*Krvavé finále – Jaro 1945 v českých zemích*“, kterou v roce 2015 vydal Jiří Padevět. Kniha je psaná jako průvodce místy České republiky, na kterých docházelo ze strany nacistického Německa k násilnostem na sklonku války, tedy v období od března do května 1945. Kniha je rozčleněna na jednotlivé kraje České republiky a v rámci krajů jsou abecedně sepsána místa, kde se stala některá násilná událost ze strany nacistů. Jednou z podskupin těchto násilností jsou právě pochody smrti, včetně Helmbrechtského pochodu. Další přínosnou publikací na téma pochodů smrti, je kniha „*Přes Volary přešla smrt – pochod smrti očima pamětníků*“ od Jaroslavy Krejsové, jejíž první vydání vyšlo v roce 2006, druhé rozšířené vydání v roce 2008. Paní Krejsové se podařilo sesbírat úctyhodné množství materiálu o pochodu smrti, který v květnu 1945 skončil ve Volarech. V knize je popsán průběh pochodu z Grünbergu až do Volar, ale nejzajímavější částí knihy jsou svědecké výpovědi přímých účastníků pochodu. Publikace „*Tajemství svatavského pochodu smrti*“ z roku 2010 od Lud'ka Jaši mapuje pochody, které vyšly z koncentračního tábora ve Svatavě. Podle výpovědí, které autor sesbíral, byly celkem 4 a jedním z nich byl pochod, který do Svatavy došel z Helmbrechts a skončil ve Volarech. Také

bakalářská práce od Aleny Bláhové „*Pochod smrti přes Volary v roce 1945*“ z roku 2013 popisuje cestu žen z Grünbergu do Volar a dále se věnuje osudu Reginy Pelánkové, která šla jiný pochod smrti. Dále se tématu pochodů smrti okrajově věnují i jiné publikace, které se zabývají koncem druhé světové války nebo válkou samotnou, publikace od Václava Vlka z roku 2015 „*Krvavé dozvuky války*“ se věnuje konci druhé světové války na českém území a ve své publikaci se věnuje i pochodům smrti.

Jelikož ve Volarech žiji celý život, o existenci židovského hřbitova a s ním spojeného utrpení židovských žen, vím již velmi dlouho. Více jsem se o to, co se ženám přihodilo, začala zajímat přibližně před 8 lety, kdy jsem začala pracovat ve volarském muzeu. V muzeu má své nepostradatelné místo expozice nazvaná „*Ve stínu smrti*“, která se věnuje tomuto pochodu a má všem návštěvníkům připomínat, jaké hrůzy se udály na konci války nejen ve Volarech. Každý návštěvník, který do této expozice vstoupil, mi potvrdil mé vlastní pocity, které mě zaplavily pokaždé, když jsem do ní vstoupila sama – hrůza a smutek nad tím, co dokáže člověk člověku způsobit. Co mě nepřestávalo překvapovat, však bylo, kolik lidí nemělo sebemenší tušení, že nějaké pochody smrti vůbec existovaly. O pochodech smrti se ve škole neučí. Přitom je považují za nejvýmluvnější ukázkou nacistické krutosti, kdy ačkoliv věděli, že válka je pro ně ztracená, nepřestali zabíjet, ba naopak, vymysleli nejkrutější způsob, jak se na samém konci zbavit co největšího počtu vězňů. Spousta lidí do expozice vůbec nešla, protože jim z těchto věcí „*není dobře*“ a nechtějí si události války připomínat. Ale podle mě je právě tohle to nejdůležitější – je nutné připomínat, jaké utrpení museli tyto lidé vytrpět, kolik nevinných lidí zemřelo. Jen tím, že tyto vzpomínky budeme sdílet dál a budeme je stále připomínat, máme naději, že se nic z toho nebude opakovat. Napadá mě totéž, co řekl jeden z účastníků konference Volary a pochod smrti, kterou každoročně pořádá obecně prospěšná společnost KreBul – „*Jsme poslední, kteří mají možnost vyslechnout o hrůzách války přímo od těch, kteří tyto hrůzy přežili. A i přes to se ozývají hlasy, které dění druhé světové války zpochybňují a zpochybňují existence koncentračních táborů a utrpení, které zde vězni denně zažívali. Co bude, až pamětníci těchto zařízení nebudou mezi námi? Kdo příštím generacím bude vyprávět o zařízeních smrti a o utrpení, které je s nimi spojeno?*“

2 VOLARY

2.1 Historie od založení do 2. světové války

První písemná zmínka o Volarech se objevila v roce 1359, kdy byl jako svědek na zakládací listině náboženské nadace při kostele sv. Jakuba podepsán Ondřej z Volar.

Založení města Volary souviselo s celkovou kolonizací Šumavy, ke které docházelo ve 13. až 14. století, kdy vznikaly nové vesnice především s německým obyvatelstvem. Podstatnou okolností, která dala vznik osadě Volary, byla tzv. Zlatá stezka, obchodní stezka, po které se z Pasova do Čech přivážela sůl. Volary vznikl v místě, kde čeští i bavorští dopravci hledali místo k odpočinku a staly se největším soumarským sídlištěm na české části prachatické větve Zlaté stezky. Když v polovině 14. století provoz na Zlaté stezce stoupal, začali být na tomto místě usazováni noví kolonizátoři, kteří měli dbát o stav a opravy Zlaté stezky a bylo jim za to uděleno právo v okolních lesích kácet dřevo dle libosti a na zdejších pastvinách pást svůj dobytek. Tyto výsady sem později přilákaly další přistěhovalce a v 16. století se zde usadili i dobytkaři z Tyrolska, kteří sem přinesli i specifický typ stavby, tzv. domy alpského typu, díky kterému se Volary staly unikátem. Ve stejné době se ve Volarech usadilo i několik českých rodin.

Do husitských válek patřily Volary pod Vyšehradskou kapitolu, po husitských válkách držel panství na Volary rytíř Diviš Bořek z Miletínku a od něho koupil panství Jan Smil z Křemže a roku 1437 připojil Volary k hradu Hus. V roce 1441 získal Volary i s příslušnými vesnicemi Oldřich z Rožmberka, později přešly do majetku českého kancléře Prokopa z Rabštejna, a po jeho smrti spadají do vlastnictví krále Vladislava, který je předal svému bratrovi Prokopovi Václavovi z Rabštejna. Tento rod držel Volary do roku 1503, kdy spolu s Prachaticemi a okolními vesnicemi přešly do rukou Rožmberků. Roku 1600 prodal Petr Vok mj. i Volary císaři Rudolfovi II. a Volary se tak staly součástí císařské komory. Po bitvě na Bílé Hoře daroval Ferdinand II. Volary Janu Oldřichu z Eggenbergu a tento rod Volary držel do roku 1719, kdy panství přešlo na rod Schwarzenbergů a ti je držely až do revolučního roku 1848, který přinesl nezávislost na šlechtických pánech i Volarům.

25. října roku 1870 vznikl koncept žádosti o povýšení Volar na město, který byl adresován okresnímu hejtmanství v Prachaticích. Samotná žádost byla sepsána 27. října 1870 a byla tak psána jen několik hodin poté, co se Šumavou prohnala nejkatastrofálnější vichřice v její novodobé historii. Jelikož bylo nutné nejprve zlikvidovat následky této vichřice, bylo odeslání žádosti odloženo. Začátkem roku 1871 se ale volarští k prosbě o povýšení na město

vrátili a v neděli 30. dubna 1871 císař František Josef I. podepsal a schválil povýšení městyse Volary na město. Městu byl ponechán jeho původní znak a na dokumentu o povýšení byl uveden i přesný počet obyvatel – 2712¹.

Až do konce první světové války a vzniku Československa byly Volary národnostně téměř výhradně německé. Při sčítání lidu v roce 1910 bylo z přibližně 3500 obyvatel Volar jen 9 Čechů². Volary byly od počátku nazývány českou Čínou, protože byly velmi tradicionalistické a uzavíraly se proti všemu cizímu, zvláště českému. Se vznikem Československa se sice ve Volarech zvýšil počet českého obyvatelstva, které sem ve větší míře přicházelo jakožto státní zaměstnanci, podstatnou změnu v myšlení to sem ale nepřineslo. Češi byli považováni za vetřelce, kteří ve Volarech dlouho nevydrží. I přesto, že tu Češi nebyli příliš vítáni, vytvořili si tu nový domov a postupně si zbudovali školu, školku, hřiště i různé spolky. Takže zatímco v roce 1918 bylo ve Volarech jen pár Čechů, v závěru 30. let 20. století se počet Čechů ve Volarech zvýšil téměř na 200 z celkového počtu zhruba 4000 obyvatel.³

Po vyhlášení Československé republiky v roce 1918 začali do Volar, které byly po staletí výhradně německé, přicházet ve větší míře Češi. A právě uzavřenost Volar a fakt, že volarští neměli rádi nic cizího, nahrávala do karet nacismu. Již od počátku roku 1938 dělalo místní německé obyvatelstvo všemožné proto, aby znepríjemnili život českému obyvatelstvu (denní schůze, otevřená okna, ze kterých se pomocí radiopřijímačů nesly zprávy o týrání a pronásledování menšin, atp.)⁴. Upevňování českého živlu ve Volarech definitivně skončilo na podzim roku 1938, kdy v důsledku Mnichovské dohody zabrala Třetí říše Sudety a tedy i Šumavu, jejíž součástí jsou i Volary. V září 1938 byl pro místní Čechy vypraven evakuační vlak a ti ve spěchu během několika málo hodin museli Volary opustit. Wehrmacht vstoupil do Volar na začátku října a ty se tak staly součástí Hitlerova Německa⁵.

Třetí říše plánovala zmodernizovat místní železnici natolik, aby odlehčila Mnichovu, rozšířena byla výtopna i kolejiště, modernizovány byly dílny a měla být vystavěna i nová přijímací staniční budova.⁶ Ve Volarech, stejně jako na většině Hitlerova území, by člověk stěží hledal antifašisty. Pokud by někdo vyslovil antifašistické myšlenky, hrozilo okamžité

¹ Kozák, R. Volary 130 let městem (1871-2001). MěÚ Volary, 2001, s. 24.

² <https://cs.wikipedia.org/wiki/Volary> (17. 12. 2016)

³ Kozák, R. Volary 130 let, s. 35.

⁴ Pamětní kniha města Volary 1945-1959. SOKA Prachatice, s. 21 (dostupná na <https://digi.ceskearchivy.cz/>).

⁵ Kozák, R. Zmizelé Čechy – Volarsko. Praha: Nakladatelství Paseka, 2006, s. 21.

⁶ Tamtéž, s. 21.

vyšetřování a zatčení. Jak je vidět i na dobových fotografiích, volarští obyvatelé vítali Hitlerovu armádu s nadšením, vítali je jako své osvoboditele, kteří přicházejí nastolit pořádek a chránit zájmy německého obyvatelstva proti českému živlu. V době okupace bylo ve Volarech jen několik českých dělníků, kteří sem byli pracovně nasazeni.⁷

2.2 Volary v hodině nula, konec války

V květnu roku 1945 probíhalo v jižních Čechách mnoho bojů partyzánů a především spojeneckých vojsk sovětské a americké armády, díky kterým bylo konečně poraženo Hitlerovo vojsko a naše území bylo osvobozeno od nacistické nadvlády.

Osvobozením jihozápadních Čech byl pověřen generál 3. americké armády George Smith Patton. 3. května 1945 obsadily tankové oddíly 3. americké armády České Žleby a odtud dva dny odstřelovaly blízké okolí Volar, ve kterém ještě stále kladly odpor oddíly německé armády. Do Volar dopadly tři dělostřelecké granáty, z nichž jeden zasáhl promítací kabinu budovy kina. Větší boje byly vedeny v okolí Volar, Němci chtěli postup Američanů zastavit, takže na Soumarském mostě zničili trhavinou betonový most vedoucí přes Vltavu v naději, že tím Američanům znemožní překročení Vltavy a tím i postup směrem dál do vnitrozemí. Američané však Vltavu i přesto překročili a pokračovali nadále směrem k Volarům.

Osvobození samotných Volar se obešlo bez bojů, tehdejší německý starosta Volar, Anton Praxl, byl moudrý muž, který chtěl předejít zbytečným bojům a ztrátám na životech, proto v sobotu 5. května v poledních hodinách vyšel za doprovodu radního Heinricha Lichtneckera a tlumočnice Mirtle Kössl, Angličanky provdané za volarského občana, naproti Američanům, a předal jim město Volary na vlastní zodpovědnost.⁸ Americká armáda hned na to město obsadila a pokračovala dále na Prachatice.

Ve Volarech, které byly původně zařízené pro zhruba 4000 obyvatel, se bezprostředně po konci války nacházelo najednou na 4000 Němců, přes 16000 uprchlíků, americká armáda, česká armáda, která do Volar přichází kolem 26. května, a postupně čeští dosídlenci.⁹ Jelikož bylo málo místa, lidé museli spát všude, kde se dalo – v dílnách, komorách, hostinci i na lavicích. Vztahy mezi Čechy byly vřelé, ačkoliv se nikdy předtím neviděli, nikoho nenapadlo si vykat a byli připraveni si vzájemně kdykoliv pomoci. Původní německé obyvatelstvo brzy chodilo po ulicích s páskami na předloktí (nacisté měli žluté pásky, antinacisté pásky červené)

⁷ Pamětní kniha města Volary 1945-1959. SOkA Prachatice, s. 4.

⁸ Mastný, A. Jak to bylo ve Volarech. Hraničář. Duben 1990, č. 18, s. 4.

⁹ Pamětní kniha města Volary 1945-1959. SOkA Prachatice, s. 22.

a nechápali, proč by měli oni, starousedlíci, z Volar odejít. „*Vždyť jim se v ČSR vždy líbilo, nikdo z nich nesympatisoval s nacismem, všichni byli proti. Ta žlutá páska to je omyl.*“¹⁰

Němečtí obyvatelé Volar nejprve moc nevěřili, že by se mohl uskutečnit odsun a všemožně se snažili sehnat důkazy o svém protifašistickém smýšlení. Brzy ale pochopili, že to nebudou mít tak lehké. 25. 9. 1945 Místní Národní Výbor odhlasoval pracovní povinnost pro Němce každou neděli, a když bojkotovali již obsazené živnosti, byly definitivně uzavřeny všechny živnosti německé. Na základě toho začali někteří z nich z Volar sami odcházet, ať už tajně nebo veřejně. Značná část původního německého obyvatelstva, které mělo příbuzné v sousedním Německu, využilo této příležitosti a odstěhovalo se. První organizovaný odsun se uskutečnil 8. 3. 1946.¹¹ Nejprve byli tito Němci soustředováni ve sběrném shromaždišti v Prachaticích, kam je dopravil speciální vlak, později byl zřízen sběrný tábor ve Volarech, z bývalého tábora říšské pracovní služby, který se nacházel východním směrem pod Kalvárií. V nepravidelných intervalech se uskutečnily čtyři větší odsuny a množství malých odsunů, takže do konce června 1946 zůstalo ve Volarech pouze 750 Němců.¹² Další odešli z Volar v září 1946 a ve Volarech zůstalo zhruba na 90 Němců.¹³ Postupem času však z Volar odešel i zbytek původního obyvatelstva a ti, kteří zůstali, využili možnosti později po pádu Železné opony a Volary taktéž opustili. Veškeré odsuny probíhaly organizovaně, nejsou žádné zprávy o tzv. divokých odsunech. Německým starousedlíkům se z Volar samozřejmě neodcházelo lehce, žili tu celý svůj život a Volary byly jejich domovem. Obdobnou situaci a stejné pocity nicméně zažili i Češi v roce 1938, kdy byli ze dne na den vyhnáni ze svých domovů.

Řada uprchlíků (převážně z Horního a Dolního Slezska), kteří prchali před válkou a dorazili na jejím sklonku do Volar, byla ubytována ve školní budově (čp. 127) a v téměř každém domě. Nejdříve spadali pod správu Američanů, koncem října pak správu nad nimi přebíral Místní národní výbor. Když v polovině listopadu 1945 Američané odjeli a došlo k částečnému odsunu uprchlíků (zůstalo jich zhruba 1200¹⁴), byl zbytek z nich přemístěn do utečeneckých táborů, které východně od města vybudovala říšská pracovní služba.

Američané měli ve Volarech zřízen úřad Civil affaies, který byl nejprve soustředěn ve vile čp. 501, později se pak přesunul do Menvaldovy vily na Lenorské. Ubytování byli v hostincích a nejlepších vilách, které obývalo jen pár vojáků, zatímco by mohly posloužit

¹⁰ Pamětní kniha města Volary 1945-1959. SOkA Prachatice, s. 22.

¹¹ Kozák, Volarsko, s. 22.

¹² Pamětní kniha města Volary 1945-1959. SOkA Prachatice, s. 37.

¹³ Tamtéž, s. 38.

¹⁴ Tamtéž, s. 22.

k ubytování několika českých rodin. V polovině listopadu 1945 americká armáda Volary opustila a došlo tím k částečnému vyřešení bytové krize.

Naši vojáci, 9. Partyzánská rota z Netolic, se usadili v železničářském domě v Partyzánské ulici, 12. Partyzánská rota ze Lhenic ve srubu na Budějovické ulici. Velitelství měli ve Stalinově domě.

V knize Volarsko, z edice Zmizelé Čechy, píše autor v úvodu mj. i to, že tu „zmizeli lidé“.¹⁵ Později v knize objasňuje, že tím je myšlen právě odsun původního německého obyvatelstva.¹⁶ Změna, kterou odsun přinesl, byla obrovská, během krátké doby došlo k odchodu velkého počtu osob a tím Volary začaly ztrácet i svou pracovní sílu. Odsun byl proveden rychle a rázně, ale po jeho uskutečnění nastal větší problém – jak zaplnit prázdná místa a vnést do Volar zpátky život. Noví osídlenci, kteří přicházeli do konce července 1945, byli především zaměstnanci železnice, pošty a četnictvo, počátkem srpna začali přicházet živnostníci, zemědělci a úředníci. Většina z těchto nových osídlenců byla ze šumavského podlesí (Lhenicko, Vodňansko, Zdíkovsko, Stašsko, Čkyňsko) a byli to vesměs mladí lidé, kteří hledali svůj domov. V září 1945 bylo ve Volarech už kolem 1000 Čechů, příliv byl poměrně značný, přesto je to k předválečnému počtu 4000 obyvatel ještě daleko. Někteří z těch, co do Volar přicházeli, se zde ale natrvalo neusadili a po krátké době pokračovali dál. Spousta byla i těch, co přišli jen kvůli osídlovacímu příspěvku, k tomu vyrabovali v domě, co se dalo, a pak pokračovali ve své cestě za rabováním zase dál nebo se vrátili obohaceni zpět tam, odkud přišli. Více však bylo těch, co ve Volarech zakořenili a zůstali. Dosídlenci přicházeli ze všech koutů republiky, zpočátku zejména z podhůří Šumavy, ale v nedostatečném počtu, pohraničí samo nedokázalo zajistit dostatek pracovních sil, proto bylo nutné získat osídlence i z jiných koutů republiky. Náborové pracovníci jezdili po celé republice a byl zahájen i nábor mimo republiku. A tak se v jarních měsících roku 1947 do Volar začali stěhovat reemigranti z Bulharska a Rumunska (většinou to byli lidé původem ze Slovenska). V letních měsících roku 1947 činí celkový počet obyvatelstva 2216 duší. Ke konci roku počet obyvatel stoupá na 2400 díky osídlení Stögrovy Huti Slováků.¹⁷ Na nové dosídlence ve Volarech čekala spousta práce. Ve městě chyběly služby, vážlo zásobování a ani jejich nové bydlení v drtivé většině nesplňovalo jejich představy. S poválečným stavem města se ale nechtěli smířit a tak začali postupně město zvelebovat.

¹⁵ Kozák, Volarsko, s. 5.

¹⁶ Tamtéž, s. 22.

¹⁷ Pamětní kniha města Volary 1945-1959. SOkA Prachatice, s. 93.

3 POCHOD SMRTI

Ačkoliv se osvobození Volar obešlo bez velkých bojů a Volary byly starostou Antonem Praxlem předány americké armádě v míru, přinesl sem konec 2. světové války jiný hrůzný obraz nacistické zřůdnosti. 4. května 1945, den před americkou armádou, dorazil do města jeden z tzv. Pochodů smrti.

3.1 Co byly pochody smrti?

Už na základní škole se děti učí o hrůzách, které lidé zažívali v koncentračních táborech, jež byly zřizovány již od samých začátků Hitlerovi nacistické vlády. Tyto tábory sloužily jedinému účelu – uvěznit a systematicky zlikvidovat veškeré politické odpůrce, nepřátele nacismu, a příslušníky tzv. méněcenných ras. Podmínky, které v táborech panovaly, byly samy o sobě velmi kruté – těžká práce, téměř žádné jídlo ani oděv, žádné soukromí, velice bídná hygiena se kterou bylo spojeno množství zdravotních problémů, přičemž zdravotní péče o vězně byla taktéž nulová, takže často na důsledky nemocí, spojených s nelidskými podmínkami panujícími v táborech, umírali. Ti, kteří dokázali přežít tento bezcitný režim, byli ve velkém likvidováni nejrůznějšími způsoby, ať už jednotlivými či masovými popravami, týráním či podléhali „vědeckým“ pokusům. Od roku 1933 do roku 1945 přišlo v těchto zařízeních o život miliony lidí.

Když v posledních měsících války začalo i samotným nacistům docházet, že se válka chýlí ke konci, a že blížící se fronta již brzy ukončí jejich vládu, chtěli zahladit stopy po zřůdných zločinech, kterých se celou dobu dopouštěli. Aby se o jejich činech nedozvěděla spojenecká vojska ani světová veřejnost, začali s likvidací veškerých důkazů. Ničili koncentrační tábory, spalovali veškeré písemné doklady a zbavovali se všeho, co by mohlo ukázat, jakých zvěrstev se dopouštěli. Nejobtížnější však bylo zbavit se těch, kteří by mohli o podmínkách a utrpení v táborech vyprávět – samotných vězňů. Do konce války zbývalo málo, a ačkoliv plynové komory, spalovací pece i zbraně dozorců začaly fungovat naplno ve dne i v noci, bylo i samotným nacistům jasné, že všechny vězně nedokáží zlikvidovat včas, na to jim prostě nezbývalo dost času. A tak začala evakuace táborů. Nacisté začali organizovat přesuny vězňů z koncentračních táborů, ke kterým se již nebezpečně blížila fronta. Státisíce vězňů vyhnali v zimních měsících z táborů, bez jídla, vody i dostatečného oblečení, a hnali je pořád dál a dál, pryč od blížící se fronty. „Evakuace“, tak tomu nacisté říkali. Sami účastníci této nelidské a zřůdné akce tomu však říkali jinak – pochody smrti a hladu. Byly to skutečné pochody smrti, protože velká spousta ubohých vězňů při nich přišla o život. Umírali hlady, zimou, vyčerpáním a v neposlední řadě také přičiněním doprovodných dozorců, kteří využili

každé sebemenší záminky, aby vězně stříleli či umlátili. Silnice a stezky, kudy pochody procházely, byly lemovány mrtvolami vězňů, kteří již nemohli jít dál. Stačilo, aby některý vězeň vybočil z řady, aby si upravil botu nebo si odskočil vykonat potřebu, a doprovázející příslušníci SS ho hned zastřelili. Taktéž stříleli vězně, kteří po cestě vyčerpáním upadli a nebyli schopni jít dál. Mrtvoly nechávaly ležet při cestách a v příkopech, někdy je nakládaly na vozy a v nejbližší vesnici či lese, kde pochod nocoval, přinutili ostatní vězně kopat masové hroby a mrtvoly spoluvězňů do nich naházet. Stejný osud zastřelení či umlácení čekal i ty, kdo by se sklonili pro kus jablka na cestě či přijali kousek potravy nebo miskou vody od civilního obyvatelstva.

Bez organizace a řádu, putovaly tyto pochody křížem krážem přes území, která byla dosud ovládána nacistickým Německem, od jednoho koncentračního tábora k druhému, velmi často ovšem bez daného cíle, s jednou jedinou myšlenkou – zlikvidovat co největší počet očitých svědků. Zda nacisté vskutku naivně věřili, že se tímto způsobem všech svědků zbaví a svět se nikdy nedozví o činech, které páchali na bezbranných lidech, či zda jim v tuto chvíli již bylo všechno jedno a jen se v předvečer konce války pokusili o poslední vražednou akci, nebo je k tomu vedl jiný popud myslí, se už zřejmě s jistotou nikdy nedozvíme. Jejich záměr zlikvidovat tímto způsobem všechny vězně, jim sice nevyšel, ale faktem zůstává, že to byla snad nejhorší vražedná akce, kterou mohli nacisté lidem, kteří si prošli peklem táborů, vymyslet.

Z výslechu bývalého velitele koncentračního tábora Sachsenhausen SS standartenführera Antona Kaindla vyplývá, že nacistické vedení nemělo ani špetku soucitu a likvidaci všech nebohých svědků myslelo opravdu vážně.

„Státní návladní: Jaké rozkazy o zacházení s válečnými zajatci vám byly známy?

Kaindl: Tři dny před přepadením sovětského svazu byl doručen velitelům divizí a pluků rozkaz vůdce, podle kterého veškerí komisaři mají být odděleni a předáni k likvidaci SD.

Státní návladní: Jakých způsobů likvidace se používalo ve vašem táboře?

Kaindl: Až do podzimu 1943 se hubili lidé v Sachsenhausenu střílením a věšením. Pro hromadné střílení ruských válečných zajatců byla maskována zvláštní místnost jako lékařská ordinace, v níž bylo zařízení k měření tělesné výšky, tabule s písmeny ke zkoušení zraku a mimo to lidé od SS byli zde maskováni jako lékaři bílými plášti. Při zdánlivém měření výšky těla byl vězeň vyřazen ranou do týla otvorem v zařízení pro měření výšky; v zadní místnosti, z níž se střílelo, hrála hudba z gramofonových desek, aby přehlušila výstřely.

Státní návladní: Byla teda, když jste se stal velitelem tábora, již vypracována technika na ničení lidí?

Kaindl: Ano! Mimo lékařskou ordinaci bylo tu i prostranství, kde se popravovalo střílením, přenosná šibenice a mechanická šibenice, na níž bylo možno popravit 3 až 4 vězně najednou.

Státní návladní: Pozměnil jste nějak techniku ničení či nikoli?

Kaindl: Zavedl jsem zde někdy v polovině března 1943 plynové komory jako zařízení k hromadné likvidaci.

Státní návladní: Z vlastní iniciativy?

Kaindl: Zčásti ano. Jelikož již stávající zařízení pro předpokládanou likvidaci nepostačovala, měli jsme poradu, již se zúčastnil i šéflékař Baumkötter, a ten mi řekl, že otravování lidí ve zvláštních komorách pomocí kyanovodíku má za následek okamžitou smrt. Proto jsem pokládal zavedení plynových komor k hromadné likvidaci za účelné a též za humánnější.

Státní návladní: Kdo byl odpovědný za hromadné likvidace lidí?

Kaindl: Velitel tábora osobně.

Státní návladní: Tedy vy?

Kaindl: Ano! ...

... Státní návladní: Kolik vězňů bylo likvidováno v Sachsenhausenu v době, kdy jste byl velitelem tábora, tedy za dva roky a osm měsíců?

Kaindl: Nesu odpovědnost za likvidaci přibližně 42 000 vězňů, z toho bezprostředně v táboře asi 18 000.

Státní návladní: A kolik jich zemřelo za vaší éry hladem?

Kaindl: V té době zemřelo hladem podle mého odhadu asi 8000 vězňů.

Státní návladní: Obžalovaný Kaindle, dostal jste k zastření stop zločinů rozkaz, aby byl tábor vyhozen do povětří?

Kaindl: Ano. 1. února 1945 jsem měl rozmluvu s šéfem gestapa Müllerem. Předal mi přitom rozkaz, že tábor má být zničen dělostřeleckou palbou, leteckým náletem nebo plynem.

Uskutečnění tohoto rozkazu, který pocházel od Himmlera, nebylo však už technicky proveditelné.

Státní návladní: Splnil byste rozkaz, kdyby to technicky proveditelné bylo?

Kaindl: Samozřejmě. Ale nešlo to. Dělostřelecká palba nebo nálet by vzbudil pozornost obyvatel v okolí. Plyn by ohrozil nejen civilní obyvatelstvo, ale i vlastní personál SS.

Státní návladní: Co jste tedy podnikl?

Kaindl: Začali jsme s likvidací. V noci na 2. února jsme zastřelili první, asi 150 vězňů. Až do konce března se nám podařilo zlikvidovat asi 5000 vězňů.

Státní návladní: Kdo řídil tuto hromadnou likvidaci?

Kaindl: Z mého příkazu obžalovaný Höhn.

Státní návladní: Kolik vězňů pak ještě zbylo v táboře?

Kaindl: 40 000 až 45 000. Dne 18. dubna jsem dostal rozkaz naložit je na vlečné čluny a kanály Sprévy je dovést do Baltu nebo do Severního moře a tam je potopit na otevřeném moři. I to však bylo nemožné, poněvadž obstarání člunů pro tolik vězňů trvalo příliš dlouho a Rudá armáda postupovala příliš rychle.

Státní návladní: Co se dalo pak?

Kaindl: Poručil jsem, aby se vězňové vydali na pochod pěšky, nejdříve ve směru Wittstock, později na Lübeck, kde se měli nalodit a – jak bylo rozkázáno – potopit.

Státní návladní: Dostali při této evakuaci stravu?

Kaindl: Ne. 6000 až 7000 vězňů nedostalo už žádnou, protože už nebyla.

Státní návladní: Tito vězňové zahynuli tedy po cestě hladem a vyčerpáním?

*Kaindl: Ano.*¹⁸

Z výslechu Kaindla vyplývají nejen kruté a nelidské podmínky koncentračního tábora a bezcitné vraždění vězňů, kteří zde byli uvězněni, ale je zde vidět i jasný záměr, který vedení SS mělo na konci války. Stejně rozkazy, jako velitel tábora Sachsenhausen Kaindl, měli i velitelé ostatních táborů – zlikvidovat vězně, zničit veškeré dokumenty a vražedná zařízení táborů dřív, než padnou do rukou příslušníkům Rudé armády nebo spojeneckých armád.

Můžeme se jen domnívat, co se dělo v hlavním úřadě říšské bezpečnosti poté, co se Himmler a jeho štáb dozvěděli, že 11. 4. 1945, za vedení mezinárodního táborového výboru a vedení vojenské organizace, došlo k osvobození 21 000 vězňů koncentračního tábora Buchenwald. Každopádně 3 dny na to, 14. 4. 1945, odeslal Himmler velitelům koncentračních táborů Dachau a Flossenbürg telegram, ve kterém stálo, že předání táborů nepřichází v úvahu a že je nutné tábory evakuovat. „Do rukou nepřítele nesmí padnout jediný živý vězeň.“¹⁹

Pochodů smrti bylo na konce války bezpočet, obrovské masy lidí byly vyhnány ze všech koncentračních táborů, ať už z nejznámějších velkých táborů nebo menších, méně známých. Jednotlivé proudy různých pochodů smrti z různých míst se často proplétaly, splývaly spolu, aby se záhy zase rozdělily. Někdy se v určitém úseku cesty jeden proud

¹⁸ SS v akci, dokumenty o zločinech. Naše vojsko – Praha, 1960, s. 251 – 252.

¹⁹ Národní archiv, ÚV SPB, Žeň smrti, kart.: 0, invent. číslo: 3138, s. 6.

rozdělil na více dílčích proudů a každý se pak vydal jiným směrem s tím, že se v cíli cesty opět setkají.

Prvním táborem, který bylo potřeba vyklidit z důvodu postupující Rudé armády, byl Majdanek. S organizováním přesunu vězňů z Majdanku se začalo už 1. dubna 1944 přesunem 84 dětí a několika žen do Dzierżańia poblíž Lodže. V průběhu dubna pak došlo hned k několika dalším přesunům vězňů do různých koncentračních táborů, které byly dál od blízcího se vojska. 7. července, kdy už byla Rudá armáda téměř na dosah od Lublinu, začala poslední fáze evakuace Majdanku. Posledních 8000 vězňů bylo z tábora vyhnáno 20. – 21. července, den před tím, než do města vstoupila Rudá armáda.²⁰

Nejpočetnějším z transportů, rozdělený na několik proudů, byl ten z koncentračního tábora v Osvětimi. Z důvodu postupu Sovětské armády se Němci snažili na poslední chvíli zlikvidovat co nejvíce vězňů, nicméně jim na to již nezbýval dostatek času a tak začali 18. ledna s rychlou evakuací zbylých vězňů. Počet vězňů, kteří byli z Osvětimi evakuováni, se přesně zjistit nepodařilo, ale jisté je, že to byly desítky tisíc. Jen počet vězňů, kteří transport z Osvětimi nepřežili, se odhaduje na 15 000. Vzhledem k vysokému množství vězňů, bylo nutné evakuaci rozdělit a vzniklo tak několik proudů pochodů po různých trasách a s různými cíli. Evakuováni byli především do Mathausenu, Bergen-Belsen, Oranienburgu, Ravensbrücku a Terezína.²¹

V koncentračním táboře Buchenwald, který byl vybudován ještě před začátkem války, bylo v posledních měsících přes 50 000 vězňů. Likvidace tábora byla připravována již od března 1945, na pochod pak bylo vyhnáno 29 000 vězňů začátkem dubna. Cílem byly tábory, které se nacházely na zatím neosvobozeném území - Flossenbürg, Bergen-Belsen, Dachau a Terezín.²²

Flossenbürg byl zbudován v roce 1937 původně pro 5 000 vězňů. Jejich počet se však stále zvyšoval, až v dubnu 1945 dosáhl počtu 16 000 – 17 000 osob. První transport byl z Flossenbürgu vypraven již 27. března 1945. Čítal na 800 vězňů a trasa vedla přes Langenfeld, Auerbach a Johanngeorgenstand do Řezna.²³ Po příkazu Himmlera ze 14. dubna 1945, že nesmí do rukou nepřátel padnout jediný živý vězeň, bylo ve dnech 18. – 20. dubna

²⁰ Blatman, D., *The Death Marches: The Final Phase of Nazi Genocide*. Přel. Ch. Galai. Harvard University Press, 2011, s. 57 – 58.

²¹ Malá, I. *Pochody smrti*. SNPL - Státní nakladatelství politické literatury, 1965, s. 19 - 21.

²² Tamtéž, s. 35

²³ Tamtéž, s. 63.

vyhnáno na pochod smrti na 16 000 vězňů, rozdělených do menších skupin a, jak se zdá, mířily původně všechny skupiny do Dachau.²⁴

Trasy i cíle transportů se často podle potřeby měnily, v závislosti na tom, jak postupovala spojenecká vojska. Pokud se vojska nebezpečně blížila k místům, kudy měl transport procházet, dostali vojáci doprovázející transport rozkaz, aby trasu či cíl své cesty změnili a tím se vzdálili od blížící se fronty. Často se také stávalo, že transport dorazil do cílového tábora, kde ale nebyl přijat buď z důvodu, že byl tábor již přeplněn nebo se sám chystal k evakuaci svých vězňů z důvodu postupu spojeneckých vojsk. Když tábor nově přichozí vězně přijal, nebylo výjimkou, že se zde vězni zdrželi jen pár dní, nestihli ani načerpat trochu sil, a už byl vypraven transport nový a jejich strastiplná pouť pokračovala. Přes veškeré utrpení, které cesta přinášela, většina vězňů chtěla jít dál, protože to znamenalo naději na přežití. Pokud byli vězni ponecháni v táboře a nebyli zařazeni do transportu, znamenalo to pro ně jistou smrt, jak vypráví jeden z účastníků osvětimského transportu smrti, Rudolf Ryba. „*V Hlivicích nás zahnali pažbami pušek do jednoho z pěti koncentračních táborů, odboček Osvětimi. Třetí den bez jídla, zmrzlí, lidem již nepodobní, jsme musili běžet mezi dvěma řadami esesmanů, kteří vybírali, kdo půjde dál a kdo zde musí zůstat, což znamenalo smrt. Každý chtěl jít, a proto utíkal nebo se aspoň vlekl za pohlavků a kopanců. Mnoho jich tou řadou neprošlo.*“²⁵

Tyto pochody probíhaly od léta 1944 doslova do posledních dnů Třetí Říše v květnu 1945. Nejrůznější průzkumy a odhady ukazují, že se jich zúčastnilo zhruba 750 000 tehdejších vězňů z oficiálních koncentračních táborů a zhruba 250 000 až 375 000 jich během pochodu přišlo o život.²⁶

3.2 Pochod smrti Schlesiersee – Grünberg – Helmbrechts -Volary

Jeden z mnoha těchto strastiplných pochodů dorazil na samém konci války, v odpoledních hodinách 4. května 1945²⁷, i do malého šumavského městečka Volary. Jednalo se o pochod čistě ženský, který pro některé ženy začal již v Schlesiersee, pro některé až později v Grünbergu či dále v Helmbrechtsu. Tento pochod se dá v podstatě rozdělit na tři trasy: První trasa Schlesiersee – Grünberg, druhá trasa Grünberg – Helmbrechts, třetí trasa Helmbrechts – Volary.

²⁴ Malá, Pochody smrti, s. 65 – 66.

²⁵ Tamtéž, s. 109 – 110.

²⁶ Goldhagen, D. J., Hitlerovi ochotní katani. NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 327.

²⁷ Krejsová, J. Přes Volary přešla smrt – pochod smrti očima pamětníků. Tiskárna Jaroslav Karmásek České Budějovice, 2008, s. 24.

3.2.1 První trasa Schlesiersee – Grünberg

Některé z žen začaly svou cestu již v Schlesiersee (dnešní Sława), což byl jeden ze čtyř ženských pobočných táborů Gross-Rosenu zřízených v říjnu a listopadu 1944 při severní hranici Dolního Slezska. Schlesiersee byl malým táborem, měl kapacitu přibližně 1000 žen, které sem byly dopraveny poté, co prošly selekcí v Osvětimi. Byly to převážně ženy pocházející z Maďarska, z maďarsky mluvících pohraničních oblastí tehdejšího Československa, a ženy z Polska. Během pobytu ve Schlesiersee musely ženy v mrazu a sněhu kopat protitankové příkopy, přičemž byly jen lehce oblečené a mnohdy bosé. Podle vyprávění si některé ženy do práce braly jedinou deku, kterou měly, ale pokud na to dozorcí při prohlídce přišli, trestali je ranami bičem. Stejně tak je bili bičem pokaždé, když si zamokřily nebo zašpinily oblečení, čemuž se při kopání nedalo vyhnout. Pravděpodobně 22. ledna 1945²⁸ Němci zahájili evakuaci přibližně 970²⁹ žen z tábora, z důvodu blížící se armády, do přibližně 80km vzdáleného Grünbergu.

3.2.2 Druhá trasa Grünberg – Helmbrechts

Přibližně po týdnu, 27. ledna, došel pochod smrti do Grünbergu. Z původních cca 970 žen, které opustily Schlesiersee jich po cestě zahynulo asi 150, z toho jich kolem 20 zemřelo hlady a zbylých 130 zastřelili Němci, což byl osud všech, kteří již na pochodech smrti nemohli jít z nějakého důvodu dál. Podle výpovědi svědka, polského dělníka, dozorcí přikázali vesničánům, aby jim půjčili několik vozů s koňmi, přičemž jeden z nich kočíroval právě tento dělník. „*Před školou seděly zcela vyčerpané ženy. Oblečeny byly do hadrů, většina z nich bez bot a hlavy měly zabalené do dek.... [Vojáci] je vyvlekli z vozů většinou za vlasy a všechny je postříleli.*“³⁰

Tábor Grünberg (dnešní Zielona Góra) se nacházel na území dnešního Polska a byl založený v roce 1941 nebo 1942 jako tábor nucených prací pro židovské ženy. V polovině roku 1944 se stal pobočným táborem Gross-Rosenu. V létě 1944 se zde nacházelo kolem tisíce vězeňkyň od 16 do 30 let, které pracovaly ve zdejší velké textilní továrně „Deutsche Wollwaren Fabrik“. Když sem dorazily ženy ze Schlesiersee, počet vězeňkyň v táboře náhle vzrostl. Dlouho se tu však nezdržely, jelikož se k hranicím Slezska přiblížila sovětská armáda, musel být i tábor Grünberg narychlo vyklizen. A tak začal dalších pochod, kterého se musely

²⁸ Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 17.

²⁹ Goldhagen, Katani, s. 331.

³⁰ Tamtéž, s. 331.

účastnit ženy z Grünbergu i ženy, které za sebou již měly pochod ze Schlesiersee. Více jak 2000 žen se vydalo na pochod 29. ledna 1945³¹.

Paní Rachel Kuttnerová z Izraele líčí, co se dělo před evakuací tábora Grünberg: *„Němci nám řekli, že pozítří přijdou těžké chvíle. Dostaly jsme na cestu přiděl chleba, plechovou misku a deku. Než jsme vyrazily, přivezli transport bezvlasých děvčat v pruhovaných uniformách a vlněných papučích. Vtrhly do přístřešku a ukradly náš chléb. Myslely jsme si, že utekly z blázince. Rvaly se o drobky chleba a potom tancovaly na stolech. Ráno jsme byly rozděleny do dvou skupin asi po jednom tisíci lidech. Postavili nás do řad po pěti, aby nás mohli dozorcí lépe sledovat. Pochodovaly jsme k Bavorsku. Němci nás vedli po polních cestách, nedaleko lesů, Nejprve nás na noc zamykali do stodol, ale kradly jsme jídlo, tak nás nutili spát venku na sněhu. Jednoho dne během odpočinku jsem já a ještě čtyři další plánovaly útěk. V poslední chvíli jsem se bála utéci a má kamarádka zůstala se mnou. Nahradily nás jiné dvě. Velitel je všechny postřílel. Potom jsem se o útěk už nikdy nepokoušela.“³²*

Němci rozdělili transport na dvě skupiny, přičemž každá měla jiný směr a jiný cíl. Jedna skupina přibližně 1200 žen vyrazila jihozápadním směrem přes Drážďany na Helmbrechts, zatímco druhý oddíl směřoval západním směrem do Bergen-Belsenu. Těžce nemocné ženy naložili Němci na koňský povoz a připojili se ke skupině mířící na Helmbrechts. Ženy, které absolvovaly již pochod ze Schlesiersee na tom byly o něco hůře, než ženy z Grünbergu, byly fyzicky zesláblé už z předchozí cesty a chybělo jim nejzákladnější oblečení. Některé šly bosé nebo si alespoň omotaly kolem nohou hadry, ale jelikož se pochod odehrával na přelomu ledna a února a všude ležel sníh, tak jim hadry na nohou moc nepomohly. Délka trasy z Grünbergu do Helmbrechtsu byla 500km a převážnou část cesty šly ženy pěšky, nehledě na zimu a sníh, nocovaly buď venku, nebo namačkané ve stodole. Zpočátku dostávaly jako přiděl 300g chleba, 3 malé brambory a hrnek hnědé kávy, ale později dostávaly stravu už jen příležitostně a tak byly nuceny jít několik dní úplně bez jídla a vody. Občas při procházení vesnicí, když si i doprovod potřeboval odpočinout, nařídili SS vesničanům, aby pro ženy uvařili v pařácích pro dobytek brambory nebo krmnou řepu. Spousta žen umírala vyčerpáním či umrznutím, každé ráno zůstávaly na zemi ležet mrtvé

³¹ Goldhagen, Katani, s. 331.

³² SOkA Prachatice. Pochod smrti Volary, poskytnuté kopie materiálů paní Krejsovou. Volarské muzeum – stálá expozice „Ve stínu smrti“.

ženy. Pokud některé ženy zeslábly natolik, že nebyly schopné pokračovat v chůzi, naložili je SS na povoz a v nejbližším lese je bez milosti zastřelili.

3.2.3 Třetí trasa Helmbrechts – Volary

Do koncentračního tábora v Helmbrechtsu dorazilo 6. března 1945, po pěti týdnech vysilující cesty, už pouze 621 žen³³, čili zhruba jedna polovina z těch, co vyšly z Grünbergu. Mnoho z nich mělo vážné zdravotní potíže, omrzliny, úplavici, nóma.

Tábor v Helmbrechtsu, pobočný tábor Flössenburgu, byl založený v létě roku 1944, na hlavní ulici na okraji města, a tvořilo ho 11 dřevěných přízemních budov. Tento tábor byl menší, s menším strážním oddílem, známá jsou jména 54 dozorců, kteří v Helmbrechtsu sloužili. Prvních 179 vězeňkyň dorazilo do tábora 19. července 1944, po čtyřech dalších transportech se populace rozrostla na cca 700 žen, šlo převážně o polské a ruské ženy v tzv. „ochranné vazbě“, které nebyly Židovky. Ženy v táboře pracovaly ve dvanáctihodinových směnách v Neumeyerově zbrojní firmě. Ke snídani dostávaly kávu a chleba, k obědu bramborovou nebo tuřínovou polévku, občas s kousky masa, k večeři chleba s margarinem a k tomu salám nebo sýr, na směně v továrně dostaly o přestávce obložený chléb. Ačkoliv bylo jídla velice málo, bylo dostatečně výživné, aby si vězenkyně udržely přijatelný zdravotní stav. V Helmbrechtsu nezemřela žádná nežidovská žena, s výjimkou tří, které byly dopadeny na útěku a zabity. Nízká míra úmrtnosti byla dána i dobrou lékařskou péčí o nežidovské ženy, udržovala je zdravé a vypovídá o tom, že v očích Němců byla hodnota jejich životů vyšší než u Židovek.

Židovským ženám, které sem dorazily z Grünbergu, lékařská péče poskytnuta nikdy nebyla, přesto, že jejich zdravotní stav byl mnohem horší. Lékař je navštívil jen krátce po jejich příchodu do tábora, prohlédl je, shledal, že nehrozí epidemie a odešel. Jejich nemocem ani hnisajícím ranám nevěnoval žádnou pozornost, nařizeno bylo nově příchozí ženy pouze odvěšit, aby nedošlo k rozšíření vši na nežidovské osazenstvo tábora. Jak odvěšivání proběhlo, popisuje Rachel Kuttnerová takto: „*Do Helmbrechtsu jsme dorazily 6. března 1945. Tady nám přikázali, abychom se svlékly do naha a stály venku. Bylo skoro metr sněhu. Řekli nám, že kdokoliv se pokusí o útek, bude zabit elektrickým proudem. Aby nás postrašili, ukázali nám hlavu mrtvé ženy, trčící ze sněhu, zmrzlé tělo uzavřené v krvavém krunýři a další mrtvou ženu visící na stromě. Po mnoha hodinách nám vrátili naše oblečení namočené v desinfekci.*

³³ SOKA Prachatice. Pochod smrti Volary, poskytnuté kopie materiálů paní Krejsovou, Pochod smrti – podklady – Americký archiv (Robinson), archiv min. vnitra Praha, soka Prachatice, Grešlová, str. 3.

Oblékly jsme se do mokrého.... ³⁴ Další vězeňkyně líčí: „*Oblečení, z něhož ještě kapalo, jsme nesměly vyždímat. Všechny jsme se musely okamžitě obléci, ať byl oděv jakkoliv mokrý a nevyždímaný, a ihned se odebrat do baráků. Tam se netopilo. Oblečení muselo uschnout na těle.*“ ³⁵ Židovské ženy měly v táboře v Helmbrechtsu celkově mnohem horší podmínky, než nežidovské ženy. Neměly dostatek postelí, ani slámy, na noc nedostávaly dostatek kýblů, na které chodily vykonávat potřebu, takže kbelíky přetékal a ženy byly bity za znečišťování baráků, chodily v hadrech a spousta z nich bez bot, velitel tábora jim oblečení a boty nevydal, přesto, že obojího bylo dostatek. K jídlu dostávaly jen mizernou polévku jednou denně, a jelikož i té Němci dodávali málo, některé ženy byly o úplném hladu. V průběhu mnoha měsíců nezemřela v Helmbrechtsu žádná Ruska hladu nebo kvůli nemoci související s podvýživou, Židovek zemřelo během jejich pětítýdenního pobytu v táboře 44. ³⁶

Helmbrechtický pochod smrti začal 13. dubna 1945, dva dny před příchodem americké armády a necelé čtyři týdny před koncem války. Přibližně 1200, z toho asi 580 židovských a 590 nežidovských ³⁷, vězenkyň bylo vyhnáno na další, cca 300km dlouhý, pochod. Doprovod pochodu se skládal ze 47 Němců – 25 žen a 22 mužů. ³⁸ Rozkaz vyklidit tábor přišel od velitele tábora, Aloise Dörra, na základě předem daných instrukcí, které byly dány pro případ, že by se k táboru přiblížila armáda. Jak přesně zněly Dörrovi rozkazy ohledně žen, které nebudou schopny další cesty, není přesně jasné. Ale s největší pravděpodobností dal sám dozorcům instrukce, že nesmí žádnou ženu opustit živou. Podle původních plánů pro případnou evakuaci tábora, byl jako cíl určen tábor v Dachau, který byl ale v době vyklizení Helmbrechtského tábora již osvobozen americkou armádou. Dörr tak musel v poslední chvíli změnit směr a cíl pochodu. Novým cílem se stalo Rakousko a směr pochodu se obrátil do protektorátu Čechy a Morava.

Před odchodem byly rozděleny zásoby oblečení, ovšem jen nežidovským vězenkyním a také jen nežidovské vězenkyně dostaly na cestu kousek chleba s trochou salámu a margarínu. Židovky, už tak fyzicky vyčerpanější, podvyživenější a s podlomeným zdravím, měly mnohem menší šanci na přežití, než jejich nežidovské kolegyně. Kromě toho zacházeli Němci i při samotném pochodu s Židovkami krutěji a mnohem častěji a krutěji je bili a trestali.

³⁴ SOKA Prachatice. Pochod smrti Volary, Volarské muzeum – stálá expozice „*Ve stínu smrti*“.

³⁵ Goldhagen, Katani, s. 339.

³⁶ Tamtéž, s. 341.

³⁷ Tamtéž, s. 343.

³⁸ Tamtéž, s. 343.

Trasa vedla z Helmbrechtsu přes Ahornberg, Schwarzenbach a Rehau do Aše, odtud přes Hazlov do Františkových Lázní a dále přes Kačerov a Bukovany do koncentračního tábora ve Svatavě, kam pochod došel 17. dubna 1945.³⁹ Ve Svatavě byly ponechány slovanské ženy, v nesmyslném pochodu bez cíle pokračovaly židovské ženy, ke kterým bylo připojeno asi 50 nových žen.⁴⁰ Ze Svatavy vyšel 20. dubna pochod čítající tedy cca 800 – 900 Židovek. Po odchodu ze Svatavy prošel pochod Falknovem (nyní Sokolov), dále přes Město Litrbachy (dnes již zaniklá obec Čistá), kde byl v roce 1946 odkryt hromadný hrob s 12 ženskými těly, Sangerberg (nyní Prameny), Mariánské Lázně, Planou a Brod nad Tichou do Stráže, která byla jedním z míst přenocování. Na tamním židovském hřbitově bylo pochováno 10 účastnic pochodu. Dále šli přes Borek, Dehetnou, Svržno, Hostouň a Horoušany k Poběžovicím, kde pochod napadli hloubkoví letci a při útoku byly některé ženy zabity a raněny, přesný počet není známý. Téhož dne, 24. dubna, došel pochod do Vlkanova, kde přenocoval a ráno pokračoval přes Draženov do Domažlic, kde opět přenocoval. Zde se 8 vězenkyním podařilo uprchnout a další den uprchly v Mrákově další dvě ženy. Další postup byl patrně přes Maxov do Všerub, přes Pomezí, Pláně a Chudenín do Nýrska. Pokračoval přes Milence a Dešenice do Děpoltic, kde byly na hřbitově pohřbeny čtyři ženy. Přes Datelov a Zejbiš (nyní Javorná) pokračovali do dvora Stará Huť a Zhlí, kde v noci z 27. na 28. dubna zemřelo dalších pět žen, které byly pohřbeny v lese. Další den pokračovali přes Dobrou Vodu a Hartmanice do Hořejšího Krušce, kde došlo ve stodole v průběhu noci ke dvanácti úmrtím, zemřelé byly pochovány ve společném hrobě na místním židovském hřbitově. 29. dubna pochod pokračoval přes Nové Městečko a Anín k mostu přes Otavu, kde se několika ženám podařilo uprchnout. Zbytek žen přenocoval v Rejštejně, kde zemřelo jedenáct žen, a byly zakopány na obecním mrchovišti. 30. dubna pokračovala trasa přes Svojshe a Kozí Hřbet do Zhůří a 1. května přes Horskou Kvildu do Kvildy, kde bylo pohřbeno dalších devatenáct obětí. Následující den prošel pochod Ferchenhaidem (nyní Borová Lada) a Mergartem (nyní Zahrádka) do Slatiny, kde zemřelo třináct žen, a byly pohřbeny v hromadném hrobě v lese u vsi Polky.

Poslední dny pochodu nejsou přesně známé. 4. května v odpoledních hodinách dorazilo do Volar (některé ženy ve výpovědích uváděly 3. května, ale v rekonstrukci prováděné na stanici SNB ve Volarech je zaznamenán příchod pochodu 4. května 1945) 170 vyčerpaných žen a o pár hodin později bylo přivezeno dalších 140 žen na koňských

³⁹ Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 18.

⁴⁰ SOKA Prachatic. Pochod smrti Volary, Pochod smrti – podklady – Americký archiv (Robinson), archiv min. vnitra Praha, soka Prachatic, Grešlová, s. 4.

povozech⁴¹. Ve Volarech je dozorcí nahnali do staré dřevěné kůlny, která se nacházela mezi pilou Otty Pinskera a továrnou na řetězy Oskara Knäbla. Některé z žen si lehly na slámu, jiné zůstaly ležet na zemi. Než si stihly trochu odpočinout, byly v brzkých ranních hodinách vzbuzeny a ve spěchu chystány na další cestu. V té době byly Volary ještě německé, ale americká armáda už byla velice blízko a proto esesáci spěchali na další cestu. Část žen připravili na cestu a část žen ponechali v kůlně, ale není jasné, podle čeho vybírali, které žen půjdou a které zůstanou, protože s sebou vláčeli i ženy, které nebyly schopné chůze, zatímco ve stodole zůstalo několik žen, které byly ještě při dostatečné fyzické kondici, aby mohly jít. Jak probíhala cesta z Volar, není úplně jasné, ale pravděpodobně se transport rozdělil na dvě části – jedna část šla Mlynařovickou ulicí na Cudrovice, sledována nákladním automobilem, na jehož korbě seděly tři doprovodné dozorkyně; a druhá část, dle výpovědi žijících svědků, šla přes močály směrem na Mlýnskou ulici. Postupně se obě části zřejmě dostaly na stejnou trasu, která směřovala k Blanickému mlýnu, kde se spojily a směřovaly na Blažejovice a dále chtěly pokračovat do tehdy ještě německého města Prachatic. U osady Cudrovice byl ale pochod napaden americkými hloubkovými letci. Střelbou z letadla nebyla jako zázrakem zasažena žádná z žen z pochodu, byl ale zasažen automobil a dozorkyně, které na něm seděly. Těhotná dozorkyně Ruth Schulzeová byla na místě zastřelena a další dvě dozorkyně, Charlota Stummerová a Herta Hasseová, byly raněny. Při tomto útoku nastal v řadách SS i vězenkyň zmatek, čehož některé z nich využily a rozutekly se do okolních lesů. Když se během chvíle SS vzpamatovaly, přepadla je zloba, že nebyla žádná z žen raněna a naopak způsobila střelba ztráty v jejich řadách, a začali běsnit. Začali střílet na bezbranné ženy a zastřelili každou z nich, která se ocitla před jejich zbraněmi. Zároveň se vydali do lesa, aby našli vězeňkyně, které využili zmatku při náletu k útěku. I přesto, že esesáci stříleli naslepo, podařilo se jim několik žen postřelit. Když s tímto běsněním skončili, zůstalo zde 22 zastřelených žen. Ještě před tím, než se dozorcí se zbytkem žen vydali od Cudrovic dál, podali dozorcí hlášení o tom, co se u Cudrovic stalo, veliteli SS, který byl ve Volarech. Velitel SS ještě ten den nechal mrtvé ženy u Cudrovic naložit a přivést zpátky do Volar, kde je ukryli pod vrstvou chlívské mrvy, u zemědělské usedlosti čp. 155, která se nacházela pod hřbitovem.⁴²

Zbytek žen z transportu, které přežily zuřivost svých vězňů a nestačili při náletu utéct a schovat se, sehnali dozorcí zase dohromady a pokračovali dál směrem na Prachatic. Do Prachatic transport dorazil 5. května. 1945 večer. Ženy byly nahnány do cihelny, kde

⁴¹ Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 24.

⁴² Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 28.

pravděpodobně přečkaly noc a ráno 6. května pokračovaly ty ženy, které ještě mohly chodit, směrem k Husinci. Ženy, které už nebyly schopné pokračovat dál, byly v cihelně ponechány. Daleko už transport ale nedošel, přibližně v místě, kde se dnes nachází Husinecká přehrada, dozorcí transport opustili. Ze strachu, že by je mohli dopadnout Američané a naložit s nimi obdobně, jako oni sami nakládali se svými vězni, utekli a nechali zbytek žen na pospas svému osudu.⁴³

3.2.4 Konec strastiplné pouti

V momentě, kdy si zesláblé, ale žijící ženy uvědomily, že je jejich trýznitelé opustili, rozutekly se do okolních vesnic. Předtím se však rozdělily, rozhodly se už nejít společně, protože dobře věděly, že takové množství lidí by se nemělo kde ubytovat, nikdo by je neukryl a nepomohl jim. Jakmile se ženy objevily v některé z vesnic, místní obyvatelé jim vyrazili na pomoc, poskytli jim základní péči a ošetření, nechali je umýt, dali jim jídlo a oblečení, nabídli jim prozatímní střechu nad hlavou. Zpráva o tom, že jsou v oblasti Prachatic vězni, pocházející z rozptýleného pochodu smrti, se 7. května dostala i na velitelství 2. praporu partyzánské skupiny Šumava II. ve Vodňanech, které se rozhodlo okamžitě vydat těmto vězňům na pomoc. Po půlnoci se jim podařilo přivést do Vodňan na třech nákladních autech první skupinu bývalých vězenkyň, 50 žen, které byly nalezeny v okolí obcí Husinec, Chluman, Hájků, Dubu a Bavorova. Ženy byly ve velmi vážném stavu, vyčerpané fyzicky i duševně. Nejtěžší případy byly převáženy do nemocnice v Písku, Strakonících a Volyni, zbylé ženy byly ubytovány ve vodňanské národní škole, kde jim byla poskytnuta základní péče a ošetření.

Ženy, kterým se podařilo při zmatku u Cudrovic utéct, se skrývaly v blízkých lesích a postupně si našly cestu zpátky do Volar. Ve Volarech se o některé z nich okamžitě postarali místní obyvatelé, kteří je ukryli u sebe doma a poskytli jim vše, co ženy potřebovaly.

Po odchodu části transportu z Volar v brzkých ranních hodinách dne 5. května 1945, zůstalo ve staré kůlně asi 145 žen.⁴⁴ Po odchodu transportu zbylí strážci SS tyto ženy v kůlně ponechali a ve spěchu je opustili z důvodu blížící se americké armády. Některým ženám se poté podařilo z kůlny uprchnout a skrýt se buď v lese, nebo u místních obyvatel. Zbytek žen, co v kůlně zůstal, našli američtí průzkumníci hned 5. května, po své příjezdu do Volar. 6. května v 16:30 se sešel major 5. Pěší divize Henry Hooper s tehdejšími německými starostou

⁴³ SOKA Prachatice. Pochod smrti Volary, Zpráva o pochodu smrti z koncentračního tábora Grünberg a zřízení hřbitova obětí tohoto pochodu ve Volarech.

⁴⁴ SOKA Prachatice. Pochod smrti Volary, Pochod smrti – podklady – Americký archiv (Robinson), archiv min. vnitra Praha, soka Prachatice, Grešlová, s. 4.

Volar Antonem Praxlem, aby probrali okolnosti obsazování města. Při tomto rozhovoru se i starosta zmínil o tom, že v jedné z továren je ukryta asi stovka žen, které sem přišly s transportem z pracovních táborů. O pár hodin později major Hooper dorazil společně se svým tlumočnickem seržantem Mogenem na místo. V kůlně se jim naskytl hrozný pohled. V budově byla špína a zápach, ženy ležely na zemi, jedna přes druhou, ležely uprostřed špíny a výkalů, jelikož trpěly těžkými průjmy a byly natolik fyzicky vyčerpané, že nebyly schopné jít vykonat potřebu někam jinam. Většina žen byla ve velmi špatném fyzickém stavu, jejich průměrná váha byla 38kg. Dle výpovědi kapitána Waltera Watsona dostal 7. května rozkaz, aby prohlédl skupinu těchto židovských žen. Našel zde přes stovku žen, tři ženy byly již mrtvé a pohřbili je nedaleko budovy. Nařídil okamžitý převoz žen do zdejší provizorní nemocnice, který byl dokončený téhož dne. Tento přesun nepřežily další dvě ženy, převoz do nemocnice přežilo 118 žen, avšak i přes veškerou lékařskou pomoc jich ještě v následujících dnech několik zemřelo.

Ženy byly ošetřovány v budově v soumarské ulici čp. 46, která ve Volarech dříve sloužila jako dřevařská škola, ta byla uzavřena v dubnu 1945 a 20. dubna 1945 v ní byla zřízena německá vojenská nemocnice.⁴⁵ Ráno 7. května nařídili američtí vojáci, aby zde bylo vyhrazeno místo pro ženy, které sem začali z kůlny převážet. Kromě příslušníků americké armády se o ženy staral i zdejší tým německých lékařů, v jejichž čele byl MUDr. Werner Ruge a vrchní ošetřovatelkou byla Gustava Petruchová. Podle výpovědi Petruchové sem byly dopraveny ženy nejen z kůlny, ale i několik žen z okolních vesnic a zároveň i dvě dozorkyně SS, které byly raněny při náletu u Cudrovic – Charlota Stummerová, která v červnu svým zraněním podlehla, a Herta Hasseová, která byla z nemocnice později odvezena americkou policií.⁴⁶

Pod lékařským dohledem se zdravotní stav žen začal pomalu zlepšovat. Začaly se z nich zase stávat mladé dívky plné elánu. Po propuštění se některý z žen rozhodly zůstat v okolí Volar, ale většina z nich se chtěla vrátit domů, což jim bylo zprostředkováno prostřednictvím Mezinárodního červeného kříže.

3.2.5 Pohřeb obětí Helmbrechtského pochodu smrti

V průběhu celého dlouhého pochodu se SS dozorcí nikdy neobtěžovali s důstojným pohřbíváním svých obětí. Mrtvé ženy nechávali ležet v příkopech podél cest nebo lesích, případně je nakládali na povoz, a když se povoz naplnil mrtvými těly, prikázali vězněným

⁴⁵ Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 31.

⁴⁶ Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 74.

ženám vykopat jámu, do které pak všechna těla uložili. Cesta pochodu byla lemována mrtvými těly těch, kteří nepřižili nelidské podmínky pochodu nebo byli zastřeleni jen proto, že už nemohli pokračovat v cestě. Jinak tomu nebylo ani v posledním úseku cesty Helmbrechtského pochodu. Velitel americké armády vydal rozkaz k exhumaci všech hrobů, které se nacházely v posledním úseku tohoto pochodu, exhumovány byly hroby od Kvildy až po Cudrovice. Zároveň byl německými antifašisty upozorněn i na nedůstojné uložení ostatků žen, které zemřely při masakru u Cudrovic a které SS ukryli pod mrvu u usedlosti pod hřbitovem. Po ověření této informace nařídil exhumovat i tato těla.

Exhumace probíhala ve dnech 7. – 11. května 1945. Veškerého dění okolo exhumace se muselo povinně zúčastnit veškeré německé obyvatelstvo, které tou dobou ve Volarech bylo. Museli pomáhat těla exhumovat, ukládat do rakví a svázet k místnímu hřbitovu, kde pomáhali s kopáním hrobů pro mrtvé. Totožnost se podařilo určit u většiny mrtvých žen, za pomoci těch, které pochod přežily a byly schopné identifikovat mrtvé, přesto se některé ze zemřelých identifikovat nepodařilo.

11. květen 1945 byl dnem pohřbu zesnulých žen. Ještě před samotným uložením do země, byly rakve s ostatky žen vyskládány do řady a veškeré německé obyvatelstvo, včetně dětí, kolem nich muselo projít. Rakve byly z velké části otevřené, aby se tito obyvatelé viděli, co způsobili jejich soukmenovci nevinným lidem. Pohled to byl, podle vyprávění zúčastněných, opravdu hrozný. Nakolik si v tu chvíli uvědomovali, co nacisté způsobili, kolik bolesti, utrpení a smrti přinesli, se můžeme asi jen dohadovat.

Pro pochování žen vznikl ve Volarech nový samostatný hřbitov, který se nachází hned vedle městského hřbitova. V den pohřbu odsloužil za zemřelé ženy mši americký vojenský kněz Rabi Herman Dicker a poté byly uloženy rakve do společných hrobů. Nad nimi byli malé dřevěné křížky se stříškou, na kterých byla vyřezána jména pohřbených žen. Ostatky těch, které zemřely až po 11. květnu nebo byly až po 11. květnu objeveny, už byly ukládány do samostatných hrobů.

Při pohřbu vznikla i fotografie, podle které jeden americký voják namaloval obraz. V červnu 1945 nechal volarský Národní výbor z tohoto obrazu udělat 3 000 barevných kopií, které pak prodávaly obyvatelům města Volary. Cena byla určena předsedou místního národního výboru J. Kryčem, nacisté za fotku museli zaplatit 10,- korun a nenacisté 5,- korun.

Výtěžek, který dosahoval 7 000,- korun, byl použit k uhrazení části výdajů, které vznikly s pohřbem.⁴⁷

Na volarském hřbitově je pochováno 95 žen. 95 žen, které zemřely naprosto zbytečně. Poslední fáze Helmbrechtského pochodu se vůbec nemusely odehrát. Již druhý den poté, co transport opustil Helmbrechts, čili 14. dubna 1945, totiž dostihl tento transport Himmlerův kurýr se vzkazem, že již „*nesmějí Židovky zabíjet*“.⁴⁸ Nebylo to však z důvodu, že by se snad Himmlerovi těchto žen či jiných vězňů zželelo nebo že by se v něm probudil soucit a lítost nad tím, kolik životů nevinných lidí již bylo zmařeno. Himmler tou dobou začal jednat s Američany a další zavraždění vězni by mohli ohrozit jeho úsilí o vyjednávání. Podle jeho rozkazů měli dozorcí nejen přestat s vražděním, ale také měli přestat používat hole, bít židovské ženy, a v momentě, kdy by hrozilo jejich zajetí americkou armádou, měli rozkaz zničit záznamy o táboru v Helmbrechtsu a ženy měli v nejbližším lese propustit, nikoliv je zabít. Podle výpovědí není jasné, jestli dozorcům tyto rozkazy tlumočil Dörr nebo jestli jim je předal přímo Himmlerův kurýr, jisté ale je, že rozkaz o tom, že mají přestat zabíjet, jim předán byl. „*My strážci jsme se museli shromáždit a tento poručík nám oznámil, že je Himmlerův pobočník. Dále nám řekl, že probíhají jednání s americkými jednotkami a že se s vězni musí zacházet humánně. Potom nám tento poručík oznámil, že Himmler vydal rozkaz, ve kterém zakazuje další střílení vězňů. Také zakázal strážím nosit dřevěné hole, jak bývalo naším zvykem.*“⁴⁹

Kdyby Dörr dbal Himmlerových rozkazů, nemusely ženy nadále trpět. Nemusely by se trmáčet v mrazech, o hladu a za doprovodu neustálého bití dál a dál. Nesmyslná cesta by pro ně skončila dřív a ty, které nyní odpočívají na volarském hřbitově, mohly dál žít své životy.

3.3 Výpovědi účastnic pochodu smrti

Většina informací, které o pochodech smrti máme, pochází z vyprávění těch, kteří některý z pochodů přežili, nebo ze vzpomínek svědků, kteří pochod viděli některými místy projíždět či procházet. Materiály o samotných pochodech neexistují, podobně jako velká spousta materiálů o dalších zločinech druhé světové války. Často jsou tedy informace neúplné, nepřesné, liší se i výpovědi jednotlivých účastníků stejných pochodů smrti. Ačkoliv byli bývalí vězni vyslýcháni často bezprostředně po osvobození, byli ve špatném fyzickém i

⁴⁷ Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 29.

⁴⁸ Goldhagen, Katani, s. 354.

⁴⁹ Tamtéž, s. 354.

psychickém stavu, prožité hrůzy se tak mohly projevit i na jejich paměti a mohlo tak docházet k dezinformacím a snadno tak vznikaly menší i větší odlišnosti ve výpovědích svědků téhož pochodu.

I přes to, že mezi jednotlivými výpověďmi existují určité odlišnosti, v některých případech i jedna žena uvádí o něco odlišné informace ve výpovědi, která byla provedena bezprostředně po konci pochodu a ve výpovědích, které byly opakovány po delším časovém úseku, jsou pro nás tyto výpovědi velice důležité, protože jsou našimi jedinými zdroji informací o tom, co se v koncentračních táborech dělo, jaké podmínky panovaly na pochodu smrti i jací dozorcí doprovázeli transport a jak se chovali k vězněným ženám. Proto bych ráda na následujících stránkách sdílela výpovědi dvou žen, jejichž příběhy by neměly být zapomenuty.

3.3.1 Sala Wolfová

Se Salou Wolfovou byl sepsán protokol 29. března 1947 u Pobočky státní bezpečnosti v Prachaticích. Předmětem tohoto výslechu byla výpověď proti dozorkyni SS Ruth Hildnerové.⁵⁰

Sala Wolfová se narodila 11. 1. 1907 v Rozwadově v Polsku. Když jí bylo 33 let, v roce 1940, byla kvůli svému vyznání zatčena gestapem a transportována do koncentračního tábora v Grünbergu, kde byly vězněny židovské ženy. V Grünbergu strávila 4 roky, než byla v roce 1944 spolu s ostatními ženami vyhnána na pochod smrti do Helmbrechtsu. „*Pokud si pamatuji, bylo nás vězněných žen při tomto pochodu asi 1500 a to Židovky, Maďarky, Rusky a i jiné národnosti. Vzpomínám si, že pochodu se zúčastnilo větší množství Polek.*“⁵¹

Z Helmbrechtsu pochod pokračoval přes Mariánské Lázně a dále, až 3. 5. 1945 dorazil do Volar a 5. 5. 1945 byl osvobozen americkou armádou.

S dozorkyní Hildnerovou se setkala už v koncentračním táboře Helmbrechts, kdy spolu s ostatními dozorkyněmi počítaly vězně a pro každou maličkost je bily. Při pochodu smrti do Volar viděla Sala, jak byly ženy, které už byly příliš ztýrané na to, aby mohly jít dál, odvedeny stranou a zastřeleny. Některé ženy, které nebyly schopné jít dál, byly dozorcí odvedeny do nejbližšího lesa, odkud se záhy ozvaly rány po výstřelu a dozorcí se vrátili již

⁵⁰ Celý protokol s paní Salou Wolfovou viz SOkA Prachatice. Pochod smrti Volary, Pochod smrti – podklady – Americký archiv (Robinson), archiv min. vnitřní Praha, soka Prachatice, Grešlová, dokument č. 17.

⁵¹ SOkA Prachatice. Pochod smrti Volary, Pochod smrti – podklady – Americký archiv (Robinson), archiv min. vnitřní Praha, soka Prachatice, Grešlová, dokument č. 17 – Protokol sepsaný se Salou Wolfovou, s. 1.

bez žen. Bylo tudíž bez sebemenších pochyb, jaký osud tyto ženy potkal. Střílení žen bylo na denním pořádku, denně jich takto dozorcí zastřelili několik, a bylo světlou výjimkou, pokud některý den nebyla zastřelena ani jediná žena. Ženy byly stříleny jen dozorcí muži, paní Sala neviděla, že by se střelby někdy dopustila některá z dozorkyň, ani u nich nikdy neviděla střelnou zbraň. Pokud si však dozorkyně všimly, že některá žena již nemůže dál, z pochodu ji vyřadily a zavolaly mužského dozorce, aby ženu zastřelil. Od dubna 1945 začaly být pro nemocné ženy přistavovány povozy, které ženy dovezly až do Volar. Paní Sala byla na jednom z těchto povozů vezena tři týdny, než dorazil transport do Volar. Pokud některá z žen na povoze zemřela, byla z vozu stažena na zem a ponechána ne zemi ležet. Těla byla zakopávána jen v místech, kde transport tábořil. Zpočátku pochodu mohly ženy přespávat ve stájích, ale jak pochod pokračoval, byly nuceny nocovat už jen venku v mrazech. Paní Wolfová byla jedna z žen, které po příchodu do Volar zůstaly v kůlně mezi pilou Otty Pinskera a řetězárnou Oskara Knäbela. Auto, které pro ně mělo dorazit a odvézt je za zbylými vězenkyněmi, nedorazilo a tak byla spolu s ostatními nalezena v kůlně 5. 5. 1945 americkou armádou.

Ačkoliv paní Wolfová zůstala v kůlně, ví o napadení zbytku transportu hloubkovými letci, při kterém byly zastřeleny a zraněny jen dozorkyně SS. „*Zraněné dozorkyně byly dovezeny do Volar do nemocnice a mezi nimi byla též Kommandoführerin Herta Haase, která týrala naporád a byla nejhorší ze všech. Herta Haase byla po uzdravení převzata americkým vojskem a dopravena do Německa.*

Ruth Hildner-ovou jsem dne 29. března 1947 při konfrontaci jako SS dozorkyni skutečně poznala a znovu potvrzuji, že to co jsem udala se skutečně zakládá na pravdě a bude-li třeba mohu to i odpřisáhnout.“⁵²

Paní Wolfová nějakou dobu po válce bydlela ve Volarech, ale později Volary opustila a odešla neznámo kam.

3.3.2 Halina Tenglerová

Paní Tenglerová byla vyslýchána vícekrát, první protokol byl sepsán 22. března 1947 u Pobočky státní bezpečnosti v Prachaticích a předmětem tohoto výslechu byla výpověď proti dozorkyni SS Ruth Hildnerové. Druhý protokol byl sepsán také u Pobočky státní bezpečnosti v Prachaticích dne 25. dubna 1947 z důvodu výpovědi proti SS dozorkyním Inge

⁵² SOKa Prachatic. Pochod smrti Volary, Pochod smrti – podklady – Americký archiv (Robinson), archiv min. vnitra Praha, soka Prachatic, Grešlová, dokument č. 17 – Protokol sepsaný se Salou Wolfovou, s. 2.

Schimming a Hertě Hasseové. Třetí výslech proběhl 20. března 1972 v Praze pro Federální ministerstvo vnitra.⁵³

V jednotlivých výpovědích je pár událostí, které paní Tenglerová popisuje pokaždé trochu jinak. Tyto nesrovnalosti jsou dány časovým odstupem jednotlivých výslechů a také fyzickým a především psychickým stavem, v jakém se paní Tenglerová po konci pochodu nacházela.

Halina Tenglerová, rozená Grabarczyková, se narodila 6. července 1921 v polském Kališi, kde za 2. světové války i s rodinou bydlela. Otec byl námořní důstojník a po okupaci Polska byl členem ilegální skupiny. Podle výpovědi z roku 1972 byla rodina 2. října 1939 zatčena gestapem, kromě otce, který se tou dobou skrýval. Gestapo v domě nenašlo žádné důkazy, které by svědčily o činnosti proti Německu ani stopy, které by prozradily, kde se ukrývá Haliny otec. Přesto měla být celá rodina deportována do koncentračního tábora, kromě Haliny matky, která tou dobou byla těžce nemocná a neschopná transportu, proto byla jedním z gestapáků na místě zastřelena. Halina a jejích 8 sourozenců byli transportováni do různých koncentračních táborů, ani s jedním ze sourozenců se již neviděla. Halina byla přepravena do koncentračního tábora Pribinka v Polsku, odkud byla asi po 5 měsících převezena do Osvětimi a za dalších 7 – 8 měsíců transportována do Ravensbrücku.

Ve výpovědi z března 1947 paní Halina uvádí, že byla gestapem zatčena u příbuzných ve Vronkách dne 8. května 1940 a transportována do Osvětimi, odkud utekla přes Polsko do Hannoveru v Německu, kde byla asi po dobu 4 měsíců zaměstnána a pak se dostala do Francie, kde pracovala v ilegalitě do 2. února 1942, kdy byla v Zabriikan opět zatčena gestapem a 24. května 1942 odsouzena a odeslána do Osvětimi. 25. července byla transportována do Ravensbrücku, kde byla do 12. prosince 1944 a poté byla deportována do Oranienburgu. Tam ovšem byla jen krátce a kvůli bombardování byla vrácena zpět do Ravensbrücku, odkud pak byla spolu s ostatními vyhnána na pochod do Helmbrechtsu.

Obě výpovědi paní Tenglerové na sebe se vši pravděpodobností navazují. Ve výpovědi z března 1947, kdy měla všechny události ještě živěji v paměti, začala své vyprávění až květnem 1940, kdy ji gestapo zatklo u příbuzných. Vynechala v této výpovědi tedy zřejmě část začínající rokem 1939, kdy jí gestapo zavraždilo maminku. Tu uvádí až ve výpovědi z roku 1972, a pak v této výpovědi již jen zběžně uvádí, ve kterých koncentračních táborech

⁵³ Všechny tři celé protokoly viz SOkA Prachatice. Pochod smrti Volary, Pochod smrti – podklady – Americký archiv (Robinson), archiv min. vnitra Praha, soka Prachatice, Grešlová, dokumenty č. 21 - 23.

byla vězněna a neuvádí již detaily o svém zatčení a útěku v roce 1940, které popisuje v březnu 1947.

Již z Ravensbrücku si paní Tenglerová pamatuje dozorkyni Ruth Hildnerovou, která ji zde i s ostatními vězeňkyněmi přijímala. Hildnerová Halině strhla z krku medailon s fotografií její maminky a když ji paní Halina žádala zpět, Hildnerová ji rukou třikrát udeřila do obličeje. Za svůj pobyt v Ravensbrücku viděla paní Halina několikrát dozorkyni Hildnerovou týrat vězeňkyně, neví ale, zda některá z žen na následky týrání zemřela. Další dozorkyní, kterou poznala již v Ravensbrücku, byla Inge Schimming, její jméno se však dozvěděla až v táboře v Helmbrechts.

Z tábora v Helmbrechts si paní Halina vzpomíná na dozorkyně Inge Schimming, Ruth Hildnerovou, Ruth Schultze a Hertu Hasse, na jména dalších dozorkyň si nevzpomíná. Dozorkyně neměly střelné zbraně, nosily u sebe jen silné pendreky, které nosily zastrčené ve vysoké botě. Dozorkyně měly pod sebou rozdělené vězeňkyně, např. Schimming měla na starost skupinu maďarských Židů, jiná pracovní komando, atd., přesto mohla každá z dozorkyň zasáhnout i proti ženám, které nepatřily do její přidělené skupiny. V táboře vládly pro vězeňkyně velmi kruté podmínky, byly zesláblé z nedostatku jídla a každý útok ze stran dozorkyň vedl k vážným zraněním. Sama paní Tenglerová byla v Helmbrechts několikrát bita.

Paní Tenglerová vzpomíná, že v únoru 1945 z Helmbrechts utekly v noci ruské zajatkyňe, druhý den však byly dopadeny, přivlečeny na apel plac, kde byly nastoupeny i zbylé vězeňkyně a před jejich zrakem byly dopadené ženy bity, kopány a všelijak mučeny. Tohoto bití se zúčastnily všechny dozorkyně, včetně Schimmingové a Hildnerové. Tato událost je dalším případem, kde se výpovědi paní Tenglerové mírně rozcházejí. Zatímco ve výpovědi z dubna 1947 uvádí, že uprchly a následně byly týrány ženy dvě, ve výpovědi z roku 1972 uvedla, že se jednalo o tři ženy. Když se ji vyšetřovatel zeptal, jak je možné, že ve výpovědi z roku 1947 uvádí ženy dvě a nyní uvádí, že se jednalo o ženy tři, odpověděla, že trvá na novější výpovědi, že ženy byly tři a že po válce byla ve velmi špatném psychickém stavu a že tak uvedla některé věci nepřesně.

Vzhledem k blížící se frontě musel být i tento tábor v polovině března vyklizen. Stejně tak jako tábora v Helmbrechts, tak i transportu z něj velel Alois Dörr a jako doprovod tohoto transportu šli dozorcí a dozorkyně z Helmbrechts, konkrétně paní Tenglerová uvádí Inge Schimming, Hertu Hasse, Ruth Schultze a Ruth Hildnerovou, dozorce si pamatuje jen jednoho, křestním jménem Walter. Podle výpovědi paní Haliny musel transport denně ujít

kolem 25km a to většinu času bez jídla, ženy ze zoufalství pojídaly trávu, kořínky, rostliny a podobně. Nocovat musely pod širým nebem a to navzdory zimním teplotám, které v tu dobu panovaly. Následkem těchto podmínek umíralo přibližně 10 žen denně, které byly většinou ponechány volně ležet, jen v blízkosti vesnic nebo měst byly ostatní ženy nuceny mrtvé pohřbívat. Ženy, které již nebyly schopné jít dál, byly bez slitování zastřeleny. „*Střílení nemocných žen a žen dalšího pochodu neschopných bylo na denním pořádku a prováděli ho všichni dozorci a dozorkyně. Střílení zajatkyň bylo prováděno stranou od transportu, ale ve velmi krátké vzdálenosti, protože jednak nebyl čas a jednak neschopných žen bylo mnoho. K smrti odsouzené ženy byly dozorci nebo dozorkyněmi anebo jinými vězňnými ženami odtaženy stranou a tam zastřeleny. Ženy, které byly schopny ještě stát, byly střeleny do týla, a ženy, které již nemohly stát byly většinou položeny na bok a střeleny zpravidla do srdeční krajiny. Mrtvoly zastřelených žen byly buďto ponechány volně, což bylo většinou, a nebo byly povrchově zahrabány.*“⁵⁴

Ženy stříleli převážně dozorci, protože byli ozbrojeni střelnými zbraněmi. Dozorkyně u sebe měly akorát obušky, ale občas střílely i ony s pistolí vypůjčenou od mužských dozorců. Paní Halina sama viděla, jak dozorkyně Inge Schimming zastřelila dvě vězeňkyně. První případ byl mezi Mariánskými Lázněmi a Domažlicemi, kdy se hladové ženy vrhly na krecht s řepou. Dozorci, včetně Inge, je běželi rozehnat, a jelikož spolu s Inge běžel i její mileneček Walter, vytrhla mu zbraň a jednu z vězeňkyň na krechtu zastřelila. Druhý případ se odehrál již v blízkosti Volar, kdy zastřelila nemocnou a dalšího pochodu neschopnou ženu.

Kromě těchto dvou případů paní Halina neviděla, že by Schimming zajatkyň střílela, ale stejně jako ostatní dozorkyně vybírala ženy, které nebyly schopné dál pokračovat a odtahovaly je stranou, kde je pak dozorci stříleli.

Paní Tenglerová pokračovala pochodem dál z Volar na Prachatice, takže byla u napadení transportu hloubkovými letci poblíž Cudrovic. Udává, že při tomto náletu byla jedna dozorkyně zabita a další dvě raněny, zatímco vězňná žena nebyla zraněna žádná. To mělo být důvodem k tomu, že velitel Dörr vydal rozkaz zastřelit 85 žen. Po tomto masakru se měl pochod rozpadnout a zbylé ženy měly uprchnout. Tyto informace, které paní Halina udává v protokolu z roku 1972, ovšem nejsou přesné. Zastřelených žen u Cudrovic bylo 22 a zbylé ženy byly sehnány zase dohromady a pokračovaly směrem na Prachatice. Stejně tak to

⁵⁴ SOKA Prachatice. Pochod smrti Volary, Pochod smrti – podklady – Americký archiv (Robinson), archiv min. vnitra Praha, soka Prachatice, Grešlová, dokument č. 23 – Zápis o výpovědi s paní Tenglerovou, s. 6 – 7.

paní Tenglerová vyprávěla v roce 1955/1956 paní Krejsové, kdy zmínila při masakru 20 – 25 zastřených žen a vyprávěla o dalším pochodu na Prachatice.⁵⁵

Po skončení pochodu byla paní Tenglerová hospitalizována a po opuštění nemocnice zůstala žít v Prachaticích, kde byla zaměstnána v továrně Jungbauer. 9. 2. 1946 se zde i vdala za Čecha Františka Tenglera. Krátce na to se však i s manželem přestěhovali do Volar, na Prachatickou ulici. Paní Halina po přestěhování do Volar často chodila na hřbitov, kde byly pochovány oběti Helmbrechtského pochodu. Chodila sem navštěvovat spoluvězeňkyně, které dobře znala a které neměly dostatek štěstí, aby hrůzy pochodu přežily. A právě při jedné z návštěv zde potkala i devítiletou Jaroslavu Krejsovou, která se do Volar v roce 1946 přistěhovala s rodiči, a s junáky chodila vypomáhat členům protifašistických bojovníků s údržbou hrobů na hřbitově obětí pochodu smrti. Paní Jaroslava se už tehdy zajímala, proč jsou ve Volarech dva hřbitovy a proč všechny hroby nejsou na velkém hřbitově. Když se na to paní Haliny zeptala, dostalo se jí ale odpovědi, že tento příběh není vhodný pro dítě a že pokud bude mít pořad zájem si ho vyslechnout, až bude starší, bude jí ho vyprávět. O několik let později, roku 1955 nebo 1956, se Tenglerovi stěhovali z Prachatické ulice a shodou náhod se přestěhovali hned vedle baráčku, kde bydleli Krejsovi. A pak u nich jednoho dne paní Halina zazvonila, že je připravena vyprávět svůj příběh, pokud ho paní Krejsová chce ještě slyšet. Paní Krejsová vzpomíná, že když jí paní Halina svůj příběh vyprávěla, obě u toho hodně brečely. Pár nocí po tomto vyprávění nemohla spát a pořad musela myslet na hrůzy, které se udály. Právě to ji přimělo k tomu, aby začala tyto události sepisovat a pátrala po dalších informacích, které se tohoto pochodu týkaly.

Po tomto prvním setkání se z paní Haliny a paní Jaroslavy staly přítelkyně a po dobu, co bydlela paní Halina ve Volarech, se navštěvovaly prakticky denně. Na začátku 70. let se manželé Tenglerovi přestěhovali z Volar do Prahy, kde manžel pracoval ve stavební firmě. Často se ale do Volar vraceli a trávili zde většinou Vánoce, takže se s Krejsovými nadále vídali.

Po dobu svého pobytu ve Volarech, pracovala paní Halina ve zdejším JZD a posléze na statkách. Paní Krejsová mi při jednom našem setkání pověděla, že paní Halina měla ještě z Polska z doby před válkou dokončené studium na gymnáziu s maturitou, přesto celý život dávala přednost manuální práci a nikdy svého vzdělání nevyužila, aby získala zaměstnání v některé kanceláři nebo úradě. Ze svého věznění v koncentračních táborech si nesla nejednu

⁵⁵ Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 40.

zdravotní komplikace a celý život na tom zdravotně nebyla úplně dobře. Od paní Krejsové jsem se dozvěděla, že i po těch letech na svobodě, pořád bylo na jejích rukou znatelně vidět přetrhané svaly, které byly pozůstatkem nelidských podmínek táborů. Nejvážnější zdravotní komplikací, která paní Halinu po zbytek života provázela, však bylo to, že už nikdy nemohla mít děti. Ačkoliv se hodně najezdila po doktorech a brala spousty léků, nic nepomáhalo. Fakt, že už nemohla mít děti, pro ni bylo největším neštěstím a nesla si z toho i psychické následky. Psychické problémy utlumovala hodně cigaretami a občas trochu alkoholem, bylo pro ni velice těžké, když viděla rodiny s dětmi a věděla, že sama děti nikdy moct mít nebude. Když se jí paní Krejsová ptala, zda vůči Němcům cítí zášť, odpověděla, že se nedá říct, že by je nenáviděla, ale že jim do smrti nezapomene, co jim provedli, že to nebyli lidé, ale zvíř. Paní Tenglerová zemřela 21. února 1983 v nedožitých 62 letech.

Stejně jako paní Tenglerová, ani dalším ženám z pochodu, již nikdy nebylo dopřáno mít vlastní děti. Paní Dindová stejně jako paní Tenglerová říkala, že to je to nejhorší, co ji na tom všem mohlo potkat. Paní Vávrová, které také nebylo dopřáno mít vlastní dítě, se společně s manželem rozhodla pro adopci a začátkem října roku 1952 si osvojili 14 denního chlapečka.⁵⁶ Snad jen paní Erbenová, která při uvěznění v táboře byla devítiletá holčička, měla to štěstí, že se na ni vězení v tomto směru nepodepsalo a již od roku 1949 žila až donedávna s manželem a početnou rodinou sestávající z dětí, vnoučat a pravnoučat v Izraeli v Aškelonu. Paní Erbenová měla být přítomna na letošní konferenci pořádané každý rok obecně prospěšné společností KreBul, která se konala 11. – 12. května 2017 v hotelu Bobík ve Volarech. Bohužel, krátce předtím paní Erbenová pochovala manžela a na konferenci tak dorazit nemohla.

3.4 Dozorci pochodu smrti

Snad každého, kdo se setká s informacemi o pochodech smrti a koncentračních táborech, musí napadnout, kdo byli ti lidé, kteří všechno to utrpení nejen dopustili, ale sami ho každý den způsobovali a aktivně se na něm podíleli. Byli to právě dozorcí a dozorkyně, kdo dělal všemožné proto, aby život vězňů co nejvíce ztrpčoval a kdo jim způsoboval co nejvíce utrpení.

Z koncentračního tábora v Helmbrechtsu jsou známá jména padesáti čtyř dozorců, z čehož bylo dvacet sedm mužů a dvacet sedm žen.⁵⁷ Dozorci doprovázeli vězněné ženy do práce, jinak s nimi do kontaktu moc nepřicházeli. Části tábora, kde byly ženy drženy, vládly

⁵⁶ Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 53.

⁵⁷ Goldhagen, Katani, s. 333.

dozorkyně, které dávaly na ženy pozor po celý den a rozhodovaly, v jakých podmínkách zde ženy budou. Mezi mužskými strážci byli většinou starší muži, kteří se nehodili pro vojenskou službu a často nebyly členy SS ani NSDAP. Jednalo se většinou o obyčejné Němce z dělnického prostředí, kteří se na místa dozorců nedostali na základě nějakého plánu, ani se nejeví, že by pro svůj úkol byli nějak vhodní, na svých místech se ocitli spíše souhrou náhod. Jinak tomu bylo u Helmbrechtských dozorkyň, které byly výrazně mladší, než jejich mužští kolegové. Jejich věkový průměr byl přibližně dvacet osm let a byl tudíž o čtrnáct let nižší, než průměrný věk dozorců, a všechny byly členkami SS.⁵⁸ Zhruba polovina uvedla, že byly odvedeny, a druhá polovina, že se přihlásily dobrovolně. I ony pocházely z dělnického prostředí a nebyly členkami NSDAP. Vztahy mezi personálem tábora byly velice dobré i navzdory tomu, že byl mezi muži a ženami větší věkový rozdíl. Rozvinulo se mezi nimi i množství milostných vztahů. „... *obecně známý byl poměr Dörra s Helgou Hegelovou, Hirsche s Mariannou, Riedla s Emmou Schneiderovou, Koslowského s Idou, Wagnera s Schäferovou a Kemnitze s Irenou.*“⁵⁹

Velitelem koncentračního tábora v Helmbrechts a poté i pochodu smrti, který z Helmbrechtsu směrem na Prachatice vyšel, byl Unterscharfführer Alois Dörr. Dörr pocházel z německého Höpfingenu, v roce 1932 vstoupil do nacistické strany a členem SS se stal 28. ledna 1933.⁶⁰ Dörr nepatřil mezi velitele, kteří by se snažili podmínky v táboře nějak zpříjemňovat. Dörr byl vězňenými ženami popisován jako krutý a fanatický nepřítel Židů. Podle západoněmecké justice sám Dörr při transportu zavraždil 217 žen. Na konci pochodu si Alois Dörr zřejmě obstaral v Prachaticích uniformu wehrmachtu a stal se z něj obyčejný zajatec, který se v březnu 1948 vrátil do své rodné obce. Zde začal pracovat na své usedlosti, kde si ho všichni vážili. Roku 1962 byl Dörr zatčen a vzhledem k tomu, že soud proti němu shromáždil řadu důkazů, byl odsouzen k doživotnímu vězení. K čemuž ale nedošlo, protože lidé, kteří ho znali jako dobrého souseda, uspořádali sbírku a podařilo se jim vybrat neuvěřitelně vysokou částku 20 000 marek, která stačila na složení kauce, a Dörr se ocitl na svobodě. Po sesbírání dalších důkazů byl znovu zatčen 11. listopadu 1968 a znovu souzen. V Höpfingeru se celkem 900 obyvatel za Dörra zaručilo svým podpisem a vybralo se tentokrát 50 000 liber na další kauci. 15. ledna 1969 se Dörr znovu ocitl na svobodě.⁶¹ Nakonec byl roku 1969 přece jen uvězněn a odsouzen na doživotí, ve vězení však strávil jen

⁵⁸ Tamtéž, s. 335.

⁵⁹ Tamtéž, s. 336.

⁶⁰ Tamtéž, s. 337.

⁶¹ Moulis M., Vesnice se zaručila za nacistického vraha. Hlas revoluce. 18. 7. 1969, č. 28.

10let, než byl roku 1979 propuštěn na svobodu za dobré chování a zbytek života prožil ve svém rodném Höpfingeru.

Jednou ze známých dozorkyň je bývalá SS Kommandeführerin Herta Hasseová, která byla dozorkyní v koncentračních táborech Ravensbrück a Helmbrechts. Při vyklízení Helmbrechtského tábora se zúčastnila pochodu jako jedna z dozorkyň. Podle výpovědi vězněných žen byla Hasseová velice krutá, ženy často týrala jak v koncentračním táboře, tak i při transportu. Byla obávaná pro nadávky a týrání, vězeňkyně bila pěstmi, kopala do nich, tloukla je dřevěným obuškem až do bezvědomí, při transportu vybírala vězeňkyně, které nemohly jít dále, a dávala podnět k jejich zastřelení. Při útoku americkými hloubkovými letci u osady Cudrovice byla jednou z dozorkyň, které byly zasaženy a byla jí uražena polovina chodidla. Byla převezena do volarské nemocnice a poté byla roku 1945 převezena do sběrného tábora Cămp-Dachau. Roku 1946 žádalo ministerstvo vnitra o vydání Hasseové, čemuž ale nebylo vyhověno. I přes to, že na ni Krajský soud v Písku vydal 24. května 1947 zatykač⁶², nikdy nebyla do republiky vydána a nebyla již znovu zadržena ani vyšetřována.

Další obávanou dozorkyní byla Inge Schimming, která působila v různých koncentračních táborech, např. Holleischen u Plzně, Plauen, Nürnberg a nakonec v Helmbrechts, odkud vyšla jako dozor s transportem smrti. Podle výpovědi svědkyň byla i Schimmingová velice krutá, vězeňkyně bila, kopala a zabíjela. Podle výpovědi paní Tenglerové byla jednou z dozorkyň, které se zúčastnily týrání žen ruské národnosti, které se pokusily z Helmbrechtsu o útěk. Dále podle výpovědi paní Tenglerové sama zastřelila při pochodu několik vězenkyň, přičemž pistoli měla vypůjčenou od svého milence jménem Walter. V okolí Prachatic, kde pochod smrti skončil, Schimmingová spolu s dalšími dozorci uprchla a skryla se neznámo kde. Dne 21. dubna 1947 bylo požádáno ministerstvo vnitra, aby byla prostřednictvím pátrací mise v Německu vypátrána a vydána do republiky. K tomu však nikdy nedošlo. Po stopách Ingeborg Schimming se vydal i Stanislav Motl, který si v Berlíně o Inge vyslechl od sousedů, že byla milá, ale málomluvná, žila nenápadně a skromně. Často sedávala na balkoně a kouřila jednu cigaretu za druhou.⁶³ Dr. Heinz-Bernd Wabnitz, mluvčí státního zastupitelství v Hofu, potvrdil panu Motlovi že o Schimmingové věděli hodně, ale nevěděli místo jejího pobytu a nemohli ji tak obžalovat. I Československá vládní komise o zločinech Schimmingové věděla, a dvakrát proto žádala Německou demokratickou republiku

⁶² SOKA Prachatic. Pochod smrti Volary, Pochod smrti – podklady – Americký archiv (Robinson), archiv min. vnitra Praha, soka Prachatic, Grešlová, dokument č. 28 – Zatykač na Herta Hasseovou.

⁶³ Motl S., Oběti a jejich vrazi. Rybka Publishers, 2008, s. 114.

o její vydání do Československa. Nicméně vydána nikdy nebyla. Stanislav Motl ve své knize píše, že se na Inge ptal televizního publicisty a dokumentaristy, který na ni jako první veřejně upozornil německé televizní diváky, Franka Bergera. Ten mu na to odpověděl: „*Proč vám nebyla vydána? Zřejmě tu byl zájem východoněmecké tajné policie Stasi. Měl jsem možnost do těchto archivů několikrát proniknout a na Schimmingovou-Assmussovou jsem objevil celou složku. Dokonce i přesný popis událostí, když utloukla k smrti několik vězeňkyň. Východní Němci ji tedy museli vyslýchat a zřejmě o ní všechno věděli. Asi pro ně měla nějakou cenu. Vše nasvědčuje tomu, že se Stasi musela spolupracovat. Jako konfidentka. S největší pravděpodobností si tím vykoupila svobodu. Jenomže – jaká tohle byla svoboda!*“⁶⁴

Nakonec byla obviněna a potrestána jen jediná dozorkyně z tohoto pochodu a tou byla Ruth Hildnerová. Hildnerová se narodila 1. listopadu 1919 a od 12. září 1944 vykonávala službu jako SS dozorkyně v koncentračních táborech v Mnichově, v Henningsdorfu, Wiitenbergu, Haselhostu a Helmbrechtsu. Též se zúčastnila jako dozorkyně transportu z Helmbrechtsu do Volar, odkud po osvobození utekla do Německa. Koncem května roku 1945 byla ale Američany zadržena poblíž Norimberka a na žádost českých úřadů byla v březnu 1947 vydána k potrestání do Československé republiky. Na základě výpovědi Idy Haberové, Marie Zioliánské, Haliny Tenglerové, Saly Wolfové, Lily Kalichové, Margot Hochbergerové a Růženy Altmannové byla Hildnerová obviněna a odsouzena k trestu smrti.⁶⁵ Svědkyně jí, stejně jako ostatní dozorkyně, popisovaly jako krutou a sadistickou tyranku, která se vyžívala v týrání žen, bití, políčkování, ponižování a kopání. Stejně jako ostatní dozorkyně při pochodu smrti vybírala ženy, které již nebyly schopné pokračovat v cestě, a dávala podnět k tomu, aby tyto ženy dozorcí odvěkli do lesa a zastřelili. Stejně jako Schimmingová se i Hildnerová, podle výpovědi paní Tenglerové, zúčastnila týrání ruských vězeňkyň, které se pokusily o útěk z Helmbrechtsu. Rozsudek nad Hildnerovou byl vykonán 2. května 1947, kdy byla v 18:00 v Písku popravena.⁶⁶

Další dvě dozorkyně, Ruth Schulzová a Charlota Stummerová, byly zasaženy při útoku hloubkových letců u Cudrovic. Ruth Schulzová zemřela ihned po útoku na místě a byla převezena do Prachatic, kde by měla být pohřbena. Druhou byla Charlota Stummerová, která

⁶⁴ Tamtéž, s. 122.

⁶⁵ SOKA Prachatice. Pochod smrti Volary, Pochod smrti – podklady – Americký archiv (Robinson), archiv min. vnitra Praha, soka Prachatice, Grešlová, dokument č. 26 – Rozsudek jménem republiky nad Ruth Hildnerovou.

⁶⁶ SOKA Prachatice. Pochod smrti Volary, Pochod smrti – podklady – Americký archiv (Robinson), archiv min. vnitra Praha, soka Prachatice, Grešlová, dokument č. 27 – Protokol o výkonu trestu nad Ruth Hildnerovou.

byla při útoku raněna a následně odvezena do nemocnice ve Volarech, kde ji byla amputována noha. Nemocnici již neopustila, 20. června 1945 v ní zemřela.⁶⁷

Ačkoliv všechny svědkyně popisovaly dozorce jako kruté a bezcitné, dozorkyně byly popsovány jako mnohem horší a krutější než jejich mužští protějšci. Kde se v nich brala taková nenávisť, zloba a touha týrat a zabíjet nevinné oběti, se asi již nikdy nedozvíme. Ideologie, která jim byla podsunuta, byla tak silně zakořeněná v nich samotných, že na svém jednání nespatořovali nic špatného a necítili se ničím proviněni. Spravedlivě potrestána byla nakonec jen Ruth Hildnerová, ostatní z dozoru potrestáni nebyli a dožili své životy v klidu v ústraní.

⁶⁷ Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 33.

4 VOLARY NEZAPOMÍNÁJÍ – UCTĚNÍ PAMÁTKY OBĚTÍ POCHODU SMRTI A KONCE VÁLKY

Je tomu už přes 70 let, co skončila 2. světová válka a co do Volar přišel transport zbídačených žen na pokraji smrti. Přes to se jednalo o události, které by měly být pořád připomínány a na které by nikdy nemělo být zapomenuto, aby se stejné chyby již nikdy neopakovaly. Proto jsem v rámci práce na toto téma zaměřila i na vzpomínková místa a vzpomínkové akce, které jsou ve Volarech pořádány, aby připomněly utrpení žen, které do Volar přišly na samém sklonku války a mnohé z nich zde našly poslední odpočinek.

4.1 Hřbitov obětí Pochodu smrti

Původně, při pohřbu 1. května 1945, byly ostatky žen uloženy sice do samostatných rakví, ale ty posléze byly uloženy do několika společných hrobů, nad které byl umístěn křížek se stříškou, a na křížku byla napsána jména pohřbených žen. O údržbu hřbitova se po válce staral Svaz protifašistických bojovníků a skauti, a protože byla údržba časově náročná, navrhli členové Svazu v roce 1948/1949 úpravu hřbitova. Na vlastní náklady vytvořili sedm pasů, přičemž počet pochovaných žen byl v každé řadě zachován. Křížky byly nahrazeny plechovými tabulkami ve tvaru trojúhelníků, na kterých byla jména obětí. Do horní části hřbitova byl dán kříž z bílé břízy s trnovou korunou. V roce 1956 došlo k další úpravě hřbitova. Podél zdi hřbitova byly vysázeny tují a v přední části hrobů byl postaven pomník s nápisem: „*Věčné památce obětem nacizmu – účastníkům pochodu smrti 1945*“, který byl odhalen 9. května 1956.⁶⁸ Na údržbě hřbitova se začaly podílet i další volarské spolky a v roce 1962 byl hřbitov oplocen a terasovitě upraven. K dalším úpravám došlo v letech 1974 a 1976. V roce 1974 byla na vyvýšené místo před hřbitovem umístěna socha, torzo ženy, od akademického sochaře Vojtěcha Paříka.⁶⁹ Pro snazší údržbu hrobů byla vysázena zeleň. Odstranil se také pomník z roku 1956 a na levou stranu čelní zdi hřbitova byla umístěna vzpomínková deska s nápisem: „*Zde jsou uloženy pozůstatky 96 žen, účastnic pochodu smrti z Ravensbrücku.*“ Na pravou stranu před vchodem na hřbitov byla umístěna deska, na které je v pěti jazycích napsáno: „*Na tomto místě jsou uloženy pozůstatky 96 žen, bývalých vězeňkyň z koncentračního tábora Ravensbrück, které po několika měsíčním pochodu smrti zahynuly mučednickou smrtí v okolí našeho města. Účastnice pochodu smrti byly národnosti české, ruské, polské, maďarské a německé – čest jejich památce.*“ Deska byla odhalena 8. května 1976 za účasti přímých účastnic pochodu paní Haliny Tenglerové, Idy Vávrové a Renaty

⁶⁸ Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 95.

⁶⁹ Tamtéž, s. 95.

Dindové. Roku 1986 se začalo uvažovat o další úpravě hřbitova a roku 1987 byl projekt zadán firmě v Českých Budějovicích. Při této rekonstrukci se při studiu podkladů zjistilo, že je už počátku chybně uváděn počet obětí – na hřbitově bylo 96 pomníků, ale jeden z nich patřil ruskému dělníkovi Gregorij Onopščenkovi, který zemřel v okolí Českých Žlebů. V druhé polovině roku 1988 byl tedy počet žen na desce před vchodem opraven na 95. Na jaře 1989 se začalo s poslední úpravou hřbitova, která byla dokončena roku 1990. Plechové jmenovky byly nahrazeny kameninovými pomníčky, část plochy od vchodu k pomníkům byla vydlážděna a do levé horní části hřbitova byl umístěn pomník s nápisem: *„Je vám to lhotejné, vy všichni, kteří jdete kolem? Pohled'te a vizte, má-li někdo takovou bolest, jaká byla způsobena mně. (Nář. 1, 12)“* Také deska před vchodem byla nahrazena novou, na které je napsáno: *„Zde je pohřbeno 95 žen židovského původu, které byly na pochodu smrti v květnu 1945 v okolí města umučeny nacisty.“* Vypuštěna byla ruština a nápis tak byl napsán v češtině, maďarštině, polštině a němčině. V roce 2013 byla na popud společnosti KreBul deska vyměněna a nápis byl rozšířen o angličtinu. V roce 1995 byla na zeď na žádost rodiny umístěna vzpomínková deska se jménem Mirl Waxman, která je na hřbitově pohřbena pod jedním pomníčkem s nápisem „Neznámá“. V roce 2012 bylo na jeden z pomníků doplněno jméno Ida Hochbergerová, která jediná nebyla identifikována z masakru u Cudrovic a jejíž jméno se podařilo Krejsům zjistit za pomoci dcery paní Idy, která byla též účastnicí pochodu.

4.2 Každoroční pietní akt

Každý rok se ve Volarech 8. května koná pietní akt, kterého se účastní představitelé města i občané nejen města Volary. Účastníci pietního aktu se nejprve sejdou u pomníku Charlese Havlata, českoamerického vojáka, který zemřel při průzkumu okolí Volar z důvodu napadení německými vojáky, pouhých deset minut předtím, než byla 7. května 1945 v 8:30 vyhlášena Remešská kapitulací dohoda o zastavení bojů v celé Evropě. U pomníku představitelé položí kytice a vzdají hold památce amerického vojáka. Poté se všichni účastníci přesunou na hřbitov obětí pochodu smrti, kde položí kytici zemřelým ženám a uctí jejich památku. V uplynulých letech, kdy ještě žily přímé účastnice pochodu, které žily v blízkosti Volar – Halina Tenglerová ve Volarech, Ida Vávrová v Prachaticích a Renata Dindová v Písku, se tohoto aktu samy účastnily a vzpomínaly na ostatní ženy, se kterými ušly takovou vzdálenost a které neměly tolik štěstí, aby přežily. K oslavě 50. výročí ukončení druhé světové války v roce 1995 odeslal tehdejší starosta Volar Svatopluk Vokurka přes stovku

zvacích dopisů ženám, které pochod smrti přežily a žily tou dobou v různých koutech světa. Pozvání přijalo 24 účastnic tohoto pochodu.⁷⁰

4.3 Expozice Pochodu smrti ve Volarském muzeu

Volarské muzeum bylo založeno roku 1991, kdy se jednou z prvních expozic stala expozice s názvem „Ve stínu smrti“, která pojednává o pochodu smrti, který musely ženy vyhnané z Grünbergu a následně z Helmbrechtsu absolvovat. Expozice sestávala z jednotlivých panelů, na kterých byl podle časové posloupnosti popsán celý průběh pochodu, a pro doplnění a ucelení představy o těchto hrůzách byly jednotlivé panely doplněny fotografiemi. Často mi lidé, kteří tuto expozici opouštěli, říkali, že již po vstupu do této místnosti pocítili mráz z těchto hrůz. Za celé roky jsem se v muzeu setkala jen s málo návštěvníky, kteří celou expozici opravdu prošli a vše si pečlivě přečetli. Tito lidé většinou při odchodu kroutili hlavou, co za hrůzy a utrpení dokázali jedni činit druhým.

V původní podobě expozice zůstala až do letošního roku, kdy se začalo s obnovováním a v současné době je tato expozice uzavřena a otevřena celá v novém by měla být příští muzejní sezonu.

4.4 Park přátelství

5. května roku 1995 bylo u základní školy v ulici U Nádraží ve Volarech založeno další místo, které má zakončení pochodu smrti připomínat. Jedná se o Park přátelství, kde tehdejší starosta města Svatopluk Vokurka společně se starostou města Helmbrechts panem Manfredem Mettererem zasadili první strom. Dalších 95 stromků a keřů zasadili společně hosté oslav 50. výročí konce druhé světové války a žáci místní základní školy. Počet stromů je stejný jako počet pomníčků na hřbitově obětí pochodu smrti. 7. října 1995 byl v tomto parku odhalen i přírodní monument s pamětní deskou.

4.5 KreBul

KreBul vznikl v roce 2007 jako občanské sdružení, začátkem roku 2016 došlo ke změně z občanského sdružení na obecně prospěšnou společnost. Zástupcem společnosti je vnuk Jaroslavy Krejsové pan Mgr. Zdeněk Krejsa, DiS.⁷¹ Společnost KreBul nabízí množství aktivit, mezi které patří například PC kurzy, akademie třetího věku, trénink paměti, různé přednášky, apod. Mimo jiné se KreBul věnuje i tématu druhé světové války, koncentračních táborů a pochodů smrti. Na tato témata pořádá přednášky pro veřejnost i různé programy a

⁷⁰ Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 98.

⁷¹ <https://www.krebul.cz/o-krebul> (cit. 3. 6. 2017).

přednášky pro školy, aby dětem alespoň přiblížili obrázek toho, co museli lidé v této době prožít.

Každý rok KreBul pořádá dvoudenní konferenci „*Volary a pochod smrti – multikulturní výchova v praxi*“. Letos se již desátý ročník konal 11. – 12. května v konferenční místnosti hotelu Bobík. Každý rok je na konferenci velice bohatý program, kdy různí hosté konference hovoří o různých tématech spojených s druhou světovou válkou, koncentračními tábory, pochody smrti, ale i s novodobou uprchlickou krizí, apod. Letos, na desáté výročí konference, měla jako jedna z hostů dorazit i paní Eva Erbenová, přeživší Helmbrechtského pochodu smrti, která žije s rodinou v Izraeli. Bohužel, krátce před tím ji zemřel manžel, takže na konferenci nemohla dorazit. Přesto se s ní přímo na konferenci podařilo alespoň spojit telefonicky. Paní Erbenová byla po telefonu velice milá a poslala přátelské pozdravy všem do Volar. Také řekla, že když si dnes, po tolika letech, vzpomene, co se událo, přijde jí už neuvěřitelné, že to všechno skutečně prožila. A že je ráda, že i po všech těch letech se ve Volarech nezapomíná a že se těší, pokud jí to zdravotní stav dovolí, až se na podzim letošního roku do Volar zase po dlouhé době podívá.

4.6 MILITARY DEATH MARCH

O MILITARY DEATH MARCH jsem poprvé slyšela na loňské konferenci „*Volary a pochod smrti – multikulturní výchova v praxi*“, kdy o tomto pochodu přednášeli jeho organizátoři Ing. Lukáš Perný a Jaroslav Nábělek. MILITARY DEATH MARCH je extrémní dálkový pochod, který se koná v dubnu, čili ještě na sklonku šumavské zimy. Vznikl s cílem uctít památku žen, které byly nucené účastnit se pochodu z Grünbergu do Volar. Každý účastník si projde část trasy, kterou musely tyto ženy absolvovat, aby se tak alespoň přiblížil tomu, co musely ony ženy vytrpět.

V současné době jsou tři kategorie MILITARY DEATH MARCH – WALKING, EXTREME a letos poprvé přibyla třetí kategorie EXTREME WALKER. Kategorie WALKING je určena pro ty, kteří chtějí uctít památku obětí, ale kategorie EXTREME by pro ně byla příliš náročná. Trasa v kategorii WALKING měří přibližně 30km, zahajuje se v ranních hodinách a není dán žádný časový limit, za který musí tuto trasu účastníci zvládnout. Kategorie EXTREME je již o dost náročnější a každý by měl před účastí zvážit své možnosti. Každý účastník si v této kategorii může zvolit vlastní trasu, kterou půjde, důležité při tom je projít všemi kontrolními body, které jsou stanoveny. Další podmínkou této kategorie je, že musí všemi těmito body projít v časovém limitu 24 hodin od zahájení

pochodu. Tento pochod startuje večer, ve 22:00 a účastníci nedostanou žádnou mapu, je proto tedy vhodné, aby si každý nastudoval trasu, po které půjde, v dostatečném předstihu. Nejkratší měřená délka této trasy je 74km, která se ovšem může lišit podle zvolených tras jednotlivců. Letošní nová kategorie EXTRÉMŇÍ WALKER spojuje obě kategorie WALKING a EXTREME a je tedy dlouhá něco přes 100km. Účastník, který zvolí tuto variantu, startuje v kategorii EXTREME a po jejím úspěšném zdolání hned pokračuje trasou WALKING. Kategorie WALKING A EXTREME má každá svou vlastní medaili, při zdolání kategorie EXTREME WALKER dostane účastník medaile obě a zapíše se na zed' slávy MILITARY DEATH MARCH.⁷²

Pro všechny kategorie je určen účastnický příspěvek, který musí každý účastník zaplatit. Tento poplatek jednak hradí náklady na každého účastníka – organizace, občerstvení, diplom, medaile, stužky – a jednak peníze z výtěžku putují na údržbu a obnovu hrobů na hřbitově obětí pochodu smrti ve Volarech. Již od počátku je partnerem konání MILITARY DEATH MARCH i společnost KreBul a i pracovníci a dobrovolníci z KreBul se pochodu aktivně účastní.

Když organizátoři tento pochod prvním rokem pořádali, začínali s přibližně dvěma sty nadšenci, hlavně z vojenských a policejních složek. Letos, při již čtvrtém ročníku MILITARY DEATH MARCH bylo již 1100 účastníků, přičemž nejmladšímu účastníkovi bylo 9 let a nejstaršímu 72. Cílem organizátorů pochodu je od počátku zaujmout co nejvíce lidí a šířit myšlenku této pietní akce mezi veřejnost, aby počet účastníků, kteří se připojí k uctění památky umučených žen, stále vzrůstal. Jejich cíl se jim zatím daří více než dobře a jednou se snad počet účastníků zvedne i na těch deset tisíc, jak by si přál jeden ze zakladatelů, Lukáš Perný.

⁷² <http://www.militarydeathmarch.com/MDM.php> (cit. 3. 6. 2017).

5 ZÁVĚR

V začátku své práce jsem se pokusila nastínit historii Volar, které za druhé světové války spadaly pod Sudety a až do roku 1945 tak byly téměř výhradně německé. I přes to, že na konci války bylo blízké okolí Volar odstřelováno, samotné předání města Volary tehdejším německým starostou Antonem Praxlerem do rukou Američanů proběhlo bez bojů.

S koncem války je ve Volarech pevně spjat i konec jednoho z mnoha pochodů smrti, kterých bylo ke konci války bezpočet. Pokusila jsem se vysvětlit, co byly pochody smrti a že jejich jediným cílem bylo zlikvidovat co největší počet vězňů, aby nezůstali naživu žádní svědci, kteří by mohli vyprávět o podmínkách koncentračních táborů a utrpení, které jim každý den bylo ze strany nacistů způsobováno. Pochody smrti byly nejkrutějším závěrem, který mohli nacisté zbídačeným vězňům připravit.

Na základě dostupné literatury a archivních pramenů jsem popsala trasu a průběh pochodu, který pro některé ženy začal již v Schlesiersee, pro jiné až později v Grünbergu či dále v Helmbrechtsu. Pochod vyšel již zhruba v druhé polovině ledna roku 1945 z Schlesiersee a postupně prošel tábory v Grünbergu, Helmbrechtsu a Svatavě, než dorazil, po dlouhých měsících, 4. května 1945 do Volar. Do Volar dorazila už jen hrstka z původního počtu žen, které z těchto táborů vyšly. Jen málo žen mělo to štěstí, že přežilo kruté podmínky, které při pochodu panovaly. Musely pěšky pochodovat dlouhou cestu v mrazech a sněhu jen s lehkým oblečením, mnohdy bez bot, bez jídla a pití. Když ve Volarech skončila jejich pouť, byla jim okamžitě poskytnuta lékařská péče a ženy, které neměly to štěstí a v okolí Volar na sklonku války vydechly naposledy, byly nalezeny, převezeny do Volar a byl pro ně vybudován hřbitov, kde byly 11. května, za povinné účastní všech obyvatel Volar, pochovány.

V další části práce jsem uvedla výpovědi dvou žen, které měly jako jedny z mála to štěstí, že strastiplnou pouť přežily. Výpovědi žen byly sepisovány krátce po válce, z důvodu svědectví proti dozorcům pochodu smrti a koncentračních táborů a nejlépe vypovídají o podmínkách, které zde vládly a o bestiálním chování dozorců vůči nevinným ženám. V kapitole o paní Halině Tenglerové uvádím nejen její výpověď o koncentračním táboře a pochodu, ale pokusila jsem se zahrnout i její život po válce a následky, které na ní věznění již navždy zanechalo. Stejně jako převážná většina bývalých vězňů koncentračních táborů, i ona si z této doby odnesla nejednu zdravotní komplikaci a psychické následky. Jako pro většinu žen, které opustily tábory, bylo pro paní Tenglerovou největším neštěstím, že již nikdy nemohla mít děti.

Při čtení osudů a utrpení bývalých vězňů se člověku nechce ani věřit, že ti, kteří toto utrpení způsobovali, dozorcí táborů a pochodů, zůstali až na pár výjimek nepotrestáni. Zajímala jsem se o osudy pár známých dozorců z Helmbrechtsu a kromě jediné dozorkyně, Ruth Hildnerové, nebyl žádný z těchto vrahů potrestán.

Na závěr práce jsem se snažila vypátrat, jestli ve Volarech existují nějaká místa nebo akce, které by připomínaly oběti konce druhé světové války a pochodu smrti. Zjistila jsem, že je těchto míst a událostí ve Volarech několik, počínaje hřbitovem obětí pochodu smrti a na něm každoročně pořádaným pietním aktem, přes stálou expozici volarského muzea a Park přátelství u zdejší základní školy, až po přednášky a konference pořádané obecně prospěšnou společností KreBul a extrémní dálkový pochod, který má uctít památku dívek a žen, které zemřely při smrtelném pochodu.

Psaní této práce skrývalo mnohá úskalí, protože o pochodech smrti neexistují přesné statistiky a informace, nacisté si dali záležet, aby veškerou dokumentaci zlikvidovali dříve, než by se dostala do rukou nepřátel. Je tedy nutné se spoléhat na paměť lidí, kteří pochody smrti přežili a mohli o nich dále vyprávět. Lidská paměť je ovšem věc velice ošemetná a nepřesná, docházelo pak tedy k různým odchylkám a sestavit přesný obrázek některého pochodu není vůbec jednoduché. I přes tyto odchylky však poselství výpovědí zůstává vždy stejné – pochody smrti byly nelidským a krutým zakončením života mnohých lidí. Pro mě bylo psaní této práce velice psychicky náročné, při čtení mnohých výpovědí a osudů žen jsem se neudržela slzám a musela jsem čtení vždy na nějaký čas odložit, než jsem byla schopna pokračovat. Jedná se o příběhy silných žen, které měly štěstí a přežily, přestože jim při pochodu v náručí umíraly matky, dcery, kamarádky. Takovéto utrpení se již nesmí nikdy opakovat a je na nás všech, abychom tyto vzpomínky uchovávali a šířili dál, aby co nejvíce dalších generací vědělo, jaké hrůzy byly páčány na nevinných lidech, a nedopustili, aby k něčemu podobnému ještě někdy docházelo.

6 ZDROJE

ODBORNÁ LITERATURA

KOZÁK, R. Volary 130 let městem (1871-2001). MěÚ Volary, 2001.

KOZÁK, R. Zmizelé Čechy – Volarsko. Praha: Nakladatelství Paseka, 2006. ISBN 80-7185-748-3.

MALÁ, I. Pochody smrti. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1965.

GOLDHAGEN, D. J., Hitlerovi ochotní katani. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-206-5.

KREJSOVÁ, J. Přes Volary přešla smrt – pochod smrti očima pamětníků. České Budějovice: Tiskárna Jaroslav Karmášek, 2008. ISBN 978-80-254-1933-5.

Motl S., Oběti a jejich vrazi. Praha: Rybka Publishers, 2008. ISBN 978-80-87067-89-5.

CIZOJAZYČNÁ LITERATURA

BLATMAN, D., The Death Marches: The Final Phase of Nazi Genocide. Přel. z Hebrejštiny Ch. Galai. Harvard University Press, 2011. ISBN 978-0-674-05049-5.

NOVINOVÉ ČLÁNKY

MOULIS, M., Vesnice se zaručila za nacistického vraha. Hlas revoluce: týdeník Českého svazu bojovníků za svobodu. 18. 7. 1969, č. 28. ISSN 0231-8164.

MASTNÝ, A. Jak to bylo ve Volarech. Hraničář. Duben 1990, č. 18.

ARCHIVNÍ ZDROJE

SOkA Prachatice. Pochod smrti Volary, poskytnuté kopie materiálů paní Krejsovou.

Národní Archiv Praha, ÚV SPB, Žeň smrti, kart.: 0, invent. číslo: 3138.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Volary> (cit. 17. 12. 2016).

Pamětní kniha města Volary 1945-1959. SOkA Prachatice, (dostupná na <https://digi.ceskearchivy.cz/>).

<https://www.krebul.cz/> (cit. 3. 6. 2017).

<http://www.militarydeathmarch.com/MDM.php> (cit. 3. 6. 2017).

OSTATNÍ ZDROJE

SS v akci, dokumenty o zločinech. Praha: Naše vojsko, 1960.

7 OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

7.1 Seznam obrazových příloh

- Obr. 1 Tajně pořízená fotografie pochodu smrti, který směřoval do Volar.
- Obr. 2 Fotografie z pohřbu, kdy museli všichni obyvatelé Volar projít kolem otevřených rakví
- Obr. 3 Dozorci pochodu smrti z Helmbrechtsu do Volar.
- Obr. 4 Obrázek z pohřbu od amerického vojáka, který byl pak prodáván obyvatelům Volar.
- Obr. 5 Paní Halina Tenglerová
- Obr. 6 Paní Sala Wolfová.
- Obr. 7 Rodina paní Evy Erbenová, která žije v Izraeli.
- Obr. 8 Liesel Stepper, jedna z účastnic pochodu, která 10. 5. 1945 ve Volarské nemocnici podlehla těžkému strádání a vyčerpání a je pohřbena na volarském hřbitově obětí pochodu smrti.
- Obr. 9 Fotka Volarského hřbitova obětí pochodu smrti.
- Obr. 10 Park přátelství u základní školy Volary.

7.2 Obrazové přílohy

Obr. 1

Tajně pořízená fotografie pochodu smrti, který směřoval do Volar. (Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 18)

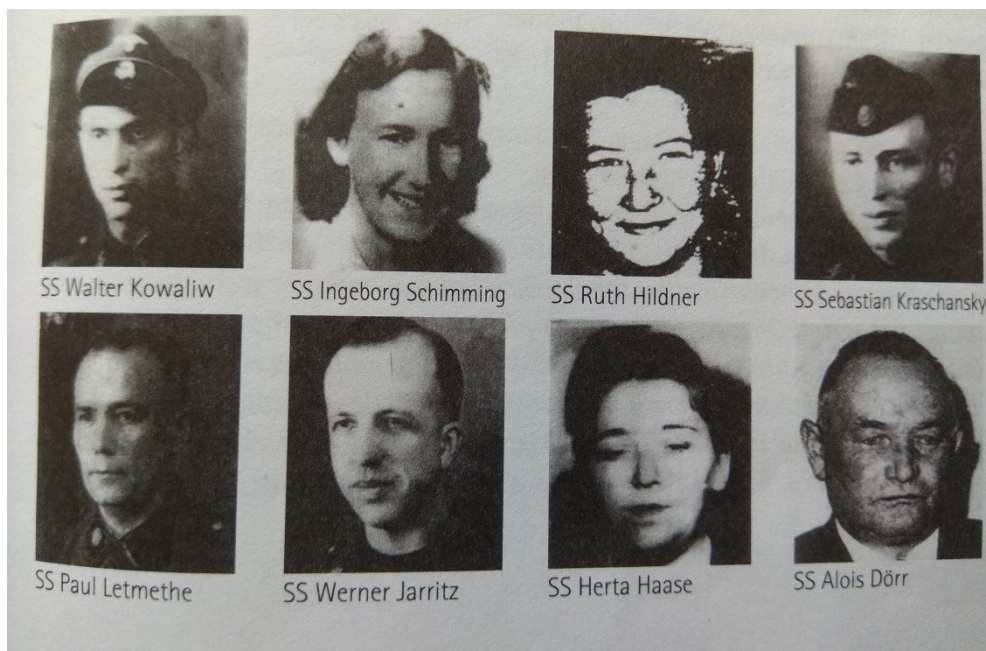
Obr. 2

Fotografie z pohřbu, kdy museli všichni obyvatelé Volar projít kolem otevřených rakví. (Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 12)

Obr. 3

Dozorci pochodu smrti z Helmbrechtsu do Volar. (Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 35)

Obr. 4

Obrázek z pohřbu od amerického vojáka, který byl pak prodáván obyvatelům Volar. (Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 198)

Obr. 5
Paní Halina Tenglerová. (Krejsová, Přes
Volary přešla smrt, s. 16)

Obr. 6
Paní Sala Wolfová. (SOkA Prachatice,
Wolfová Sala – pochod smrti Volary
1945-1990 0,01km)

Obr. 7

Rodina paní Evy Erbenové, která žije v Izraeli. (Krejsová, Přes Volary přešla smrt, s. 62)

Obr. 8

Liesel Stepper, jedna z účastnic pochodu, která 10. 5. 1945 ve Volarské nemocnici podlehla těžkému strádání a vyčerpání a je pohřbena na volarském hřbitově obětí pochodu smrti. (Vlastní fotografie z Volarského muzea pořízena dne 4. 10. 2016)

Obr. 9

Fotka Volarského hřbitova obětí pochodu smrti. (Vlastní fotografie pořízena dne 14. 6. 2017)

Obr. 10

Park přátelství u základní školy Volary. (Vlastní fotografie pořízena 14. 6. 2017)

